

Typisch **M**okum

De arbeidsmarkt van een kennisstad

BLAAUWBERG

Strategieontwikkeling & Kennistransfer

Voorwoord

Het Werkgeversservicepunt is het samenwerkingsverband in Groot-Amsterdam van de gemeenten Amsterdam, Uithoorn, De Ronde Venen, Haarlemmermeer, Ouder-Amstel, Amstelveen, Diemen en Aalsmeer, de gemeentelijke bedrijven voor sociale werkvoorziening en het UWV Werkbedrijf. Het bestuur van het WSP heeft zich de vraag gesteld wat nu 'typisch Groot-Amsterdam' is op de regionale arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt verandert razendsnel en er wordt veel gesproken over de beroepenstructuur en de gevolgen van automatisering en internationalisering. Wat daaraan 'typisch Amsterdam' is, is minder goed bekend. De vraag was voorts om dat 'typisch Mokums' verhalend op te schrijven en van duiding te voorzien en niet alleen vanuit het overvloedige cijfermateriaal dat beschikbaar is. Met het verhaal moet de discussie binnen het WSP over de ontwikkeling van de stad en de kansen voor de cliënten van het WSP gestimuleerd worden. Deze notitie wordt gepresenteerd in een meeting van de WSP University, een periodiek initiatief om kennis de organisatie binnen te halen.

Er zijn bij de samenstelling van deze notitie twee keuzes gemaakt:

- Concentratie op de stad Amsterdam. Getalsmatig is daar veel voor te zeggen: Amsterdam is veruit dominant. Inhoudelijk is dat een verarming: de lokale arbeidsmarkten van Aalsmeer, Amstelveen en vooral Haarlemmermeer hebben voldoende schaal en eigenheid om zich als afzonderlijke eenheid te laten beschrijven en in het geheel van de metropool spelen ze ook een grote rol als uitloper van of complement op de stedelijke markt van Amsterdam. Maar binnen de beschikbare ruimte was een beperking nodig
- We benaderen 'typisch Mokum' vanuit drie macrotrends: de clustering van de kenniseconomie in een beperkt aantal steden, het langzaam vervangen van repetitief en op materie gericht werk door uniek en mensgericht werk en de gevolgen van de stedelijke bloei voor de 'onderkant' van de arbeidsmarkt.

Het is hier en daar een problematisch verhaal. Het gaat weliswaar erg goed met Amsterdam, maar een kleine en vaste kern van kwetsbare personen komt op steeds grotere afstand te staan van de hoge productiviteit en het hoge verdienvermogen. Amsterdam is bij uitstek een stad voor kennis en innovatie geworden. Dat heeft de productiviteit en de competitiedruk opgejaagd. Banen beneden niveau 4 van de kwalificatiestructuur (vierjarig mbo) zijn schaars aan het worden en er zijn geen tekenen dat dat in de nabije toekomst makkelijker wordt. Met name de harde kern van werkzoekenden – het 'granieten bestand' in Bijstand, WW en Arbeidsgehandicapten - staat steeds geïsoleerder in de stad, zonder verbindingen met de omringende arbeidsmarkt. Die harde kern kan in de toekomst groter worden: een economie met een hoge productiviteitsdruk zal altijd mensen 'uitstoten' die die druk niet aan kunnen. Het is een prijs voor de bloei op macroniveau.

Amsterdam staat niet alleen met deze vraagstelling. Er zijn binnenlandse (Leiden, Utrecht, Nijmegen, Groningen) en buitenlandse referentiesteden (de 'sterrensteden' van auteur Richard Florida; we gaan met in hoofdstuk 3 met hem kennismaken). Vanuit die referenties is er wel iets te zeggen over handvatten om de afstand tussen de 'onderkant' van de markt en de dynamiek in de stad hanteerbaar te maken. Daarover gaat het vierde en laatste hoofdstuk van deze notitie.

Het verhaal wordt empirisch ondersteund met bronnenmateriaal. Door de tekst heen treft u enkele meer opiniërende bijdragen, in boxen. Bij een masterclass voor de WSP University – het kennisforum van het WSP – op 15 juni 2017, bleek onder de 90 deelnemers veel belangstelling voor het opleidingsniveau als structurerende parameter op de arbeidsmarkt en voor de mogelijke rol van informele arbeid als tussenstation voor nieuwkomers op weg naar de formele arbeidsmarkt. Aan beide onderwerpen zijn vanwege die belangstelling afzonderlijke boxen gewijd. De gehaaste lezer kan de boxen en intermezzo's overslaan.

De informatiedichtheid van de tekst is hoog. We schuiven de 'schuld' daarvoor blijmoedig door naar Myriam Mulder en Anoek Braun, die namens het Dagelijks Bestuur van het WSP het schrijven van de notitie hebben begeleid. Zij hebben vrolijk en geïnspireerd de auteurs aangemoedigd om in de korte beschikbare tijd zoveel mogelijk op tafel te leggen van wat ze in hun hoofd hebben over de Amsterdamse arbeidsmarkt.

Titel van dit rapport

De werktitel van dit project was 'Typisch Mokum'. We hebben die titel laten terugkomen in de naam van dit rapport. Maar we deden dat met enige aarzeling. 'Mokum' is een oud Hebreeuws woord voor 'stad'. Het is via de joodse geschiedenis van Amsterdam in de straattaal terecht gekomen. 'Mokum' staat voor het volkse, plaats specifieke en traditiegebonden Amsterdam. Dat klassieke Amsterdam zal ongetwijfeld nog bestaan. Maar bij de vogelvluchtverkenning van de arbeidsmarkt in dit rapport, komen we het niet meer tegen. Amsterdam is niet meer goed verklaarbaar vanuit het plaats specifieke. We gebruiken in dit rapport nationale netwerken en internationale begrippen uit de 'urban studies' om Amsterdam te duiden. Enige tijd geleden was er een meeting van omstreeks twintig Amsterdamse ondernemers, over een interessante economische innovatie. Bij het napraten na afloop bleek dat er maar twee of drie van die Amsterdamse ondernemers echt fysiek uit Amsterdam kwamen. De anderen kwamen overal elders vandaan, van Leiden en Den Haag tot Lelystad en Amersfoort. Op de vraag wat er nog Amsterdams was aan die meeting, antwoordde een van de ondernemers: 'Amsterdam is geen stad. Amsterdam is een mentaliteit'.

Misschien is dat wel 'typisch Mokum'.

Aart van Bochove

Rob Manders

Bureau Blaauwberg, Leiden, 21 juni 2017

Inhoudsopgave

Voorwoord, hoofdlijn, titel

1. Eerste typering: Amsterdam als kennisstad

- Hoogopgeleiden
- Stedenarchipel
- Laagopgeleiden
- Opiniebijdrage: hoe ver gaat opleiden?
- Electorale geografie
- Intermezzo: 'weltoffen' en welvaart
- Verhuismobiliteit
- Vergrijzing
- Armoede en bijstand in de kennisstad
- Aantal werklozen
- Aantal arbeidsgehandicapten, waaronder Wajong
- Afhankelijkheid van verzorgingsarrangementen
- En Rotterdam dan?
- Conclusie
- Intermezzo: het cliëntenbestand van het WSP

2. Tweede typering: Amsterdam als koploper naar 'mensgericht werk'

- Materiegericht werk
- Informatiegericht werk
- Mensgericht werk
- Zes thema's voor economisch beleid in kennissteden
- Robotisering als grote onbekende
- Is de Amsterdamse sectorstructuur kwetsbaar?
- De opmars van de zzp'er
- Arbeidsparticipatie in Amsterdam
- In- en uitgaande pendel
- Balans

3. Derde typering: de Amsterdamse paradox

- Snelle 'gentrification' en zwarte vlucht
- De paradox als bijverschijnsel van de stedelijke groei

4. Consequenties, beleid en aanbevelingen

- Recapitulatie

- Opiniebijdrage: de toekomst van kwetsbare mensen op de arbeidsmarkt
- Opiniebijdrage: wat is het uitgangspunt van het WSP, het kwetsbare aanbod of de vraag van werkgevers?
- Tegen de segregatie
- Intermezzo: 'good jobs', een voorbeeld
- Stad van Aankomst
- Opiniebijdrage: informele arbeid als strategie voor drempelverlaging naar de formele arbeidsmarkt
- Wending naar mensgericht werk
- 'Ken uw kandidaten, houdt ze een spiegel voor en laat de omgeving meedoen'

Eerste typering: Amsterdam als kennisstad

Een goede manier om steden te duiden, is ze onderling te vergelijken. Dat doen we in onderstaande tabel. De tabel ordent gegevens over de 50 grootste gemeenten van Nederland. De eerste kolom vermeldt de parameters waarop de steden gerangschikt worden. De best scorende gemeente staat steeds op 1, de minst scorende gemeente op 50. De tweede kolom vermeldt de uitersten. Leeswijzer: de stad met de meeste hoogopgeleiden (positie 1) telt 61% hoogopgeleiden in zijn beroepsbevolking. De stad met de minste hoogopgeleiden (positie 50) telt 18%.

In de linkerhelft van de tabel staan de vijf grote steden met de meeste hoogopgeleiden van Nederland: Utrecht, Nijmegen, Amsterdam, Leiden en Groningen. Utrecht staat al sinds mensenheugenis bovenaan als hoogst opgeleide stad van het land. Nijmegen, Leiden en Amsterdam staan al sinds mensenheugenis in de top vier, maar wisselen af en toe stuivertje. Groningen is een nieuwkomer in de top-5 en heeft Eindhoven verdrongen. Als we kijken naar de onderliggende trends, lijkt de samenstelling van dit kopploegje voor de komende jaren wel ongeveer vast te liggen.

		Utrecht	Nijmegen	Amsterdam	Leiden	Groningen	Maastricht	Zoetermeer	Alphen	Purmerend
Aantal hoogopgeleiden (hbo en wo, als % van de beroepsbevolking)	1 = 62% 50 = 21%	1	2	3	4	5	23	25	30	48
Aantal laagopgeleiden (t/m mbo1, als % van de beroepsbevolking)	1 = 13% 50 = 32%	3	2	1	6	4	24	27	38	23
Aantal voorstemmers Oekraïne referendum	1 = 57,4% 50 = 20,1%	1	3	5	2	4	25	41	29	48
Rekenkundige vervangingssnelheid in jaren	1 = 10 jaar 50 = 32,2 jaar	4	6	8	7	2	5	38	47	46
Vergrijzing (aantal 65+'ers als % van de populatie)	1 = 9,6% 50 = 22,0%	2	10	3	7	4	45	17	27	34
Armoede (% huishoudens met inkomen < 105% excl. studenten)	1 = 7,0% 50 = 18,6%	30	42	49	29	48	41	12	1	8
Aantal bijstandsgerechtigden als % van de beroepsbevolking	1 = 2% 50 = 10%	25	40	43	18	44	30	17	3	6
Aantal werklozen als % van de beroepsbevolking	1 = 4,5% 50 = 10%	19	40	28	26	29	22	32	4	17

Aantal arbeidsgehandicapten als % van de beroepsbevolking	1 = 6.3% 50 = 15.2%	8	21	9	2	10	45	13	4	42
Aantal Wajongers (inbegrepen in aantal AG-ers) als % beroepsbevolking	1 = 1.6% 50 = 5.3%	5	36	4	14	39	41	8	17	34
Aantal personen met 1 of meer sociale regelingen [1]	1 = 25,1% 50 = 43,1%	3	24	18	4	11	36	16	6	26

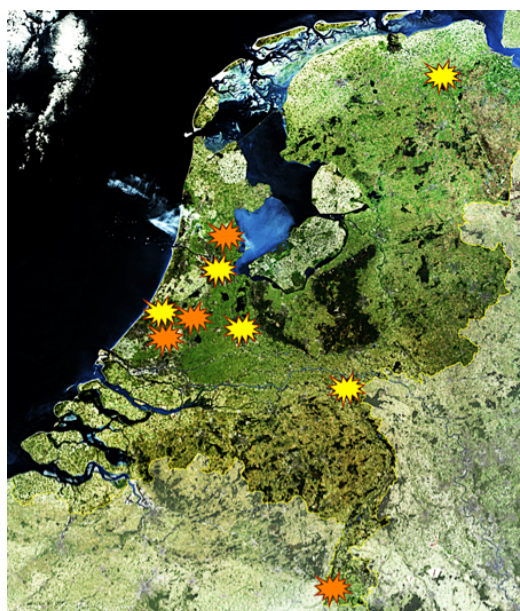
[1] Gegeven afkomstig van het Kwaliteitsinstituut Nederlandse Gemeenten (KING). Onderzocht is de samenloop van de volgende sociale regelingen: wao, wia, waz, wajong, ww, wwv, ioaw, ioaz, bijzondere bijstand, wsw, ziekwet, wmo, awbz, speciaal onderwijs, leerlinggebonden financiering, wtcg, cer, aftrek bijzondere ziektekosten, jeugdzorg en eerstelijns ggz. De gegevens zijn op landelijk, provinciaal, gemeentelijk en op wijkniveau in te zien.

Bronnen: Atlas van Gemeenten (2015-17), NOS, CBS, KING en Zorgatlas.

We hebben in deze tabel een paar gegevens bij elkaar gezet: het opleidingsniveau, een gegeven uit de 'electorale geografie', een indicator voor de verhuismobiliteit en vijf parameters uit het sociaal domein. Laten we eens naar de samenhang in de getallen kijken.

Hoogopgeleiden

Om te beginnen: die vijf hoogstopgeleide steden vormen een grappig rijtje. Nijmegen, Utrecht en Leiden zijn 'limessteden': ze liggen aan de oude limes, de noordgrens van het Romeinse Rijk en maken deel uit van hetzelfde rivierstelsel. Amsterdam is een koopmansstad, in de middeleeuwen ontstaan aan een veenviertje. En nieuwkomer Groningen begon z'n bestaan als Drents brinkdorp op het noordelijkste puntje van een zandrug.

Kennissteden	Contrast steden
Amsterdam	Purmerend
Leiden	Alpen a/d/ Rijn
Utrecht	Purmerend
Groningen	Maastricht
Nijmegen	

Ze hebben alle vijf een universiteit, maar daar ligt dat hoge aantal hoogopgeleiden niet aan: ook Enschede, Maastricht, Eindhoven, Tilburg en Rotterdam hebben universiteiten, maar die staan buiten of zelfs ver buiten de top-5. Het ligt ook niet aan de studenten: hoogopgeleid ben je pas als je een diploma hebt van hbo of wo, niet als je nog studeert. Het ligt aan de combinatie van de instellingen voor hoger onderwijs met de beschikbaarheid van werkgelegenheid voor hoogopgeleiden. Enschede en Maastricht hebben veel studenten, maar die hebben geen reden om in die steden te blijven na hun afstuderen. Er is te weinig werk. Daarin schuilt de prestatie die Groningen geleverd heeft: generaties lang was 'de hoogopgeleide' vooral een Gronings exportproduct. Met de groei van de stedelijke economie is er steeds meer reden om er te blijven wonen na het behalen van het diploma.

Is 61% hoogopgeleiden (Utrecht) veel? Jazeker. Een nationale doelstelling is dat op termijn 50% van de beroepsbevolking uit hoogopgeleiden moet bestaan. Op dit moment is dat ongeveer 37%. Maar de vijf koplopers zitten dus al boven de nationale doelstelling en het aandeel hoogopgeleiden blijft groeien. Het verschil met de achterhoede – de steden met 18% hoogopgeleiden – wordt zelfs iets groter. Het zijn zeer forse verschillen voor zo'n klein en behoorlijk centraal bestuurd land. Het zijn verschillen van een omvang die je eigenlijk meer in Amerika verwacht: spreekwoordelijke 'Amerikaanse toestanden'.¹

Stedenarchipel

Waarom besteden we zoveel woorden aan dat opleidingsniveau?

Omdat die parameter van het aantal hoogopgeleiden enorm bepalend blijkt te zijn voor een hele serie andere parameters. Hoe meer hoogopgeleiden, hoe minder laagopgeleiden; Amsterdam heeft zelfs het kleinste percentage laagopgeleiden van alle grote gemeenten in Nederland. Hoe meer hoogopgeleiden, hoe groter de internationale gezindheid (we hadden ook andere electoraal-geografische gegevens dan het Oekraïne referendum kunnen nemen, het beeld blijft hetzelfde). Hoe meer hoogopgeleiden, hoe hoger de verhuismobiliteit: hoogopgeleiden gedragen zich niet als wijkbewoners, maar als passanten. Hoe meer hoogopgeleiden, hoe lager de afhankelijkheid van regelingen en arrangementen van de verzorgingsstaat. En hoe meer hoogopgeleiden, hoe minder vergrijzing. Alleen bij armoede, bijstandsgerechtigden en gebruik van sociale regelingen is het verband zoek.

'Typisch Mokum' is op dit moment vooral 'typisch kennisstad'. Amsterdam verkeert als het gaat om het profiel van de werkgelegenheid, het profiel van de beroepsbevolking en ook als het gaat om het sociaal-cultureel profiel in een beperkte groep van kennissteden, die samen tekenen voor een groot aandeel in de nationale economie. Het vijftal (plus Eindhoven, plus enkele kleinere steden als Delft en Wageningen, plus enkele 'runners up' zonder universiteit zoals Amersfoort en Amstelveen) vormt een soort archipel met een eigen culturele en economische identiteit. Die archipel onttrekt zich aan een bestaande geografische regio-indeling. Zeker als we de uitwisseling tussen de wetenschappelijke complexen in de steden meetellen, is de samenhang tussen Groningen, Nijmegen en Amsterdam economisch net zo relevant aan het worden als die tussen Groningen en Oost-Groningen, of tussen Nijmegen en

¹ Er circuleren verschillende tellingen over het opleidingsniveau. De cijfers uit de hier gebruikte cijferopstelling zijn afkomstig uit de Atlas Gemeenten (2015 en 2016), die de Standaard Onderwijs Indeling van het CBS gebruikt. Laagopgeleid valt samen met het gehele basisonderwijs, vmbo, lbo, vbo, mavo, de eerste drie jaren van havo/vwo en mbo niveau 1 (ten hoogste eenjarig mbo). Middelbaar opgeleid valt samen met niveau 2 (2-jarig mbo), niveau 3 (3-jarig mbo) en 4 (volledige vakopleiding of voltooid vwo). Hoogopgeleid valt samen met een diploma hbo- of wo (de niveaus 5,6 en 7 van de kwalificatiestructuur. Het gaat steeds om de hoogste voltooide opleiding. Studenten tellen als middelbaar opgeleid, omdat hun hoogste voltooide opleiding vwo is. Niveau 2 geldt als de officiële startkwalificatie, het toegangsbewijs voor de arbeidsmarkt. Dat is voor groot deel van de arbeidsmarkt niet meer realistisch. In grote beroepsgroepen als zorg en techniek is in de praktijk niveau 4 het entreebewijs.

Noordoost-Brabant, of tussen Amsterdam en de Kop van Noord-Holland. Er zijn tussen de vijf steden nu al veel meer verhuisbewegingen dan je op basis van omvang en afstand zou kunnen verwachten. Het Amsterdamse statistisch bureau OIS noemt Groningen, Nijmegen en Leiden ‘belangrijke migratiesteden’, terwijl ze qua prijs en afstand helemaal geen deel uitmaken van de ‘natuurlijke’ Amsterdamse arbeidsmarkt. Zoals de andere ‘migratiesteden’ Alkmaar, Haarlem, Hoorn en Lelystad dat wel doen. In de meest rechtse kolommen staan vier contraststeden. In dit rijtje zitten twee soorten steden. Zoetermeer, Alphen en Purmerend zijn ‘one generation cities’: ze zijn gebouwd voor de grootste generatie die Nederland ooit gekend heeft, de vroege babyboomers. Nog maar kort geleden waren ze groeipolen en centra van uitdijende gezinnen. De laatste stadsuitbreidingen zijn nog niet eens helemaal klaar. En nu moeten ze al weer aan krimp gaan denken. Intussen liggen ze vlakbij de top-5 steden. Een half uurtje doorfietsen en je bent er. Alweer: Amerikaanse toestanden. Maastricht is natuurlijk een verhaal apart. We komen daar zo op terug.

Laten we eens naar de andere parameters kijken. Met de kanttekening dat we het hebben over een steden typologie, die natuurlijk niets zegt over de individuele inwoners.

Laagopgeleiden

‘Veel hoogopgeleiden’ blijkt volstrekt te corresponderen met ‘weinig laagopgeleiden’. Amsterdam heeft zelfs de minste laagopgeleiden van alle grote steden, al gaat door de omvang van de stad natuurlijk nog steeds om tienduizenden mensen. In de publiciteit duikt soms het beeld op van een polarisatie op de arbeidsmarkt: in de steden zouden een omvangrijke populatie hoogopgeleiden en een omvangrijke populatie laagopgeleiden naast elkaar bestaan. De middelbaar opgeleide beroepen zouden ‘gesandwiched’ worden en er tussenuit knijpen. Uit de ‘ranking’ in onze tabel blijkt die polarisatie niet. Het zijn juist de laagopgeleiden die uit de beroepsbevolking in de kennissteden verdwijnen.

We zetten de stand van zaken in de kennissteden en de referentiesteden van 2016 naast die van 2003.

	Aantal laagopgeleiden 2003	Ranking onder G50	Aantal laagopgeleiden 2016	Ranking onder G50
Range	1=18% 50=41%		1=13% 50=32%	
Utrecht	21%	6	14%	3
Nijmegen	20%	4	14%	2
Amsterdam	23%	8	13%	1
Leiden	18%	2	16%	6
Groningen	18%	3	15%	4

Maastricht	28%	27	21%	24
Zoetermeer	26%	14	22%	27
Alphen	25%	13	26%	38
Purmerend	28%	26	21%	23

Deze tabel maakt in een oogopslag duidelijk wat voor revolutie er gaande is in Nederland. Het aantal laagopgeleiden daalt snel. Maar het is geen generiek verschijnsel. De relatieve positie van steden als Alphen en Zoetermeer is in hoog tempo verslechterd. Dat heeft alles te maken met hun status als ‘Stad van Bestemming’(zie hieronder). Ze hebben een stabiele bevolking, waar weinig vernieuwing of doorstroming in zit. Alphen en sommige andere steden (niet in de tabel) boeren zelfs in absolute cijfers achteruit. De kennissteden boeken allemaal vooruitgang. En in Amsterdam is het adembenemend snel gegaan. Als het in dit tempo doorgaat, is er in nog eens vijftien jaar geen laagopgeleide meer te vinden in de stad.

Opiniebijdrage: hoe ver gaat opleiden?

De nationale doelstelling van 50% hoogopgeleiden – die Amsterdam dus al bereikt heeft – roept vaak vragen op. Is het niet te veel? Er zijn toch ook ‘handjes’ nodig? En niet iedereen kan dat scholingsniveau toch bereiken? Laten we een korte blik op die drie vragen werpen.

Ten eerste: ‘is het niet te veel?’ Om te beginnen: 50% is een nationale doelstelling. Het is zelfs een Europese doelstelling. Europa is een grondstoffenarm continent. Wil het in de internationale concurrentie overleven, dan moet het woekeren met het enige talent wat het op lange termijn heeft: het menselijk talent.

Daar komt nog iets bij: statistisch is er een samenhang tussen een hoog opleidingsniveau en een hoger inkomen, een langere levensverwachting, een langere economische zelfstandigheid, een verminderde afhankelijkheid van zorg, een kleinere kans op criminaliteit. Althans in ons deel van de wereld, de Rijnlandse democratieën. Dat zegt natuurlijk niets over de kansen van een individu: ook een laaggeschoolde kan oud worden, zelfstandig zijn, enzovoort. Maar de statistische samenhang is zo overweldigend, dat een overheid moreel gezien bijna de plicht heeft om een hoog opleidingsniveau na te jagen. De criminaliteit blijft maar afnemen (wat pessimisten ook maar beweren) en de levensverwachting blijft maar stijgen. Dat zijn geen kwaliteiten om je burgers te ontzeggen.

Ten tweede: ‘er zijn toch ook handjes nodig?’ Punt is: ook werken met de handen vergt tegenwoordig niveau 4, een volledige beroepsopleiding. In een hoogcompetitieve stad als Amsterdam zijn amper meer banen op niveau 2 of 3, zeker wanneer we het hebben over banen waar een duurzaam inkomen in de markt mee te verdienen valt.

Ten derde: 'niet iedereen kan dat scholingsniveau bereiken'. Dat is zeker waar. De vraag is of er een harde grens is. Sommige landen zijn Nederland al voorbij. Hieronder staat het aantal hoogopgeleiden in enkele vergelijkingslanden:

Canada	53%
Japan	47%
Israël	46%
Nederland	35%

De snelste groeiers zitten in Azië: Korea (70% van de uitstroom uit het onderwijs is hoogopgeleid), Sjanghai, Singapore.

Natuurlijk zijn landen niet goed vergelijkbaar. Zo is de prestatiedruk in Korea niet iets wat past bij het Noordwest-Europese begrip van kwaliteit van leven. Maar er zijn wel drie effecten die de 'turn-out' van het onderwijs verhogen zonder haaks te staan op onze levensstijl:

- Een brede toegankelijkheid door een vroege start met een 'daycare' of een 'preschool'. Er is sterk bewijs voor de stelling dat een kind tussen het 2.5de jaar – wanneer het taalverwervingsvermogen echt op gang komt - en het 4de jaar – de entree tot het onderwijs – tot 30 miljoen woorden moet hebben gehoord in een persoonlijke context. Dus geen tv, maar echt in gesprek, inclusief voorlezen. Er zijn kinderen uit spel- en taalarme milieus die op hun 4de beginnen met 11 miljoen woorden, er zijn andere kinderen die beginnen met 56 miljoen woorden. Die verschillen zijn niet meer in te halen. Amsterdam heeft een baanbrekend 'preschoolbeleid' gevoerd. Daar zou het mee door moeten gaan.
- Nederland kent het fenomeen van 'de pedagogische provincie'. Het onderwijs is vooral van zichzelf: het heeft eigen wetten en regels en staat betrekkelijk los van de omgeving. In veel andere landen is het onderwijs een 'communityschool'. De school wordt gedragen door de omgeving, 'business life, politie, politici en vervolgoopleidingen komen de school binnen en manifesteren zich met gastlessen. Er zijn 'giving back' programma's om leerlingen zich maatschappelijk betrokken te laten voelen. Het leidt tot een effectieve strategie tegen de onderwijsuitval: je studeert niet zomaar, je levert een maatschappelijke prestatie

Nederland komt honderdduizenden beroepsbeoefenaren in bèta en techniek (van niveau 4 en hoger) te kort. Een land als Canada heeft vrij consequent gekozen om daar iets tegen te doen, bijvoorbeeld door de studiebeurzen voor bètastudenten te verhogen, zodat studenten geen bijbanen hoeven te nemen. Nederland is wat minder het land van de consequente oplossingen. Daar betaal je soms een prijs voor.

Electoraal geografie

Een vrij nieuwe parameter om een populatie te kunnen duiden, is het stemgedrag. Stemgedrag is gaan samenvallen met een aantal sociaal-culturele en sociaaleconomische kenmerken. Hoogopgeleiden in steden stemmen iets anders dan laagopgeleiden op het platteland. Natuurlijk is dat slechts een statistisch gegeven, het zegt niets over stemmotieven van individuen. We nemen nu het Oekraïnerreferendum als electoraal-geografisch gegeven.

De top-5 van hoogopgeleiden en de top-5 van voorstanders van het Oekraïneverdrag vallen loepzuiver samen. Het zijn ook de enige steden met meer dan 100.000 inwoners waar een meerderheid in april 2016 vóór stemde. Dat beeld tekende zich bij het eerdere referendum over de Europese grondwet net zo af, al bleven vier van de vijf steden toen net onder een meerderheid aan voorstemmers (Utrecht was de enige stad met een pro-grondwet meerderheid). Het is een permanent patroon aan het worden: hoogopgeleiden zijn internationaler georiënteerd en kijken 'Weltoffen' naar buiten. Het is zelfs in de behandeling van de komst van vluchtelingen terug te zien: die verloopt in de kennissteden betrekkelijk geruisloos. Er beginnen 'twee Nederlanden' op de kaart te verschijnen: een 'Weltoffen' en hoogopgeleid Nederland met goede economische perspectieven en internationale contacten, versus een matig opgeleid Nederland dat sneller vergrijst en in redelijkheid geen groei van welvaart meer te verwachten heeft.

Intermezzo: 'weltoffen' en welvaart

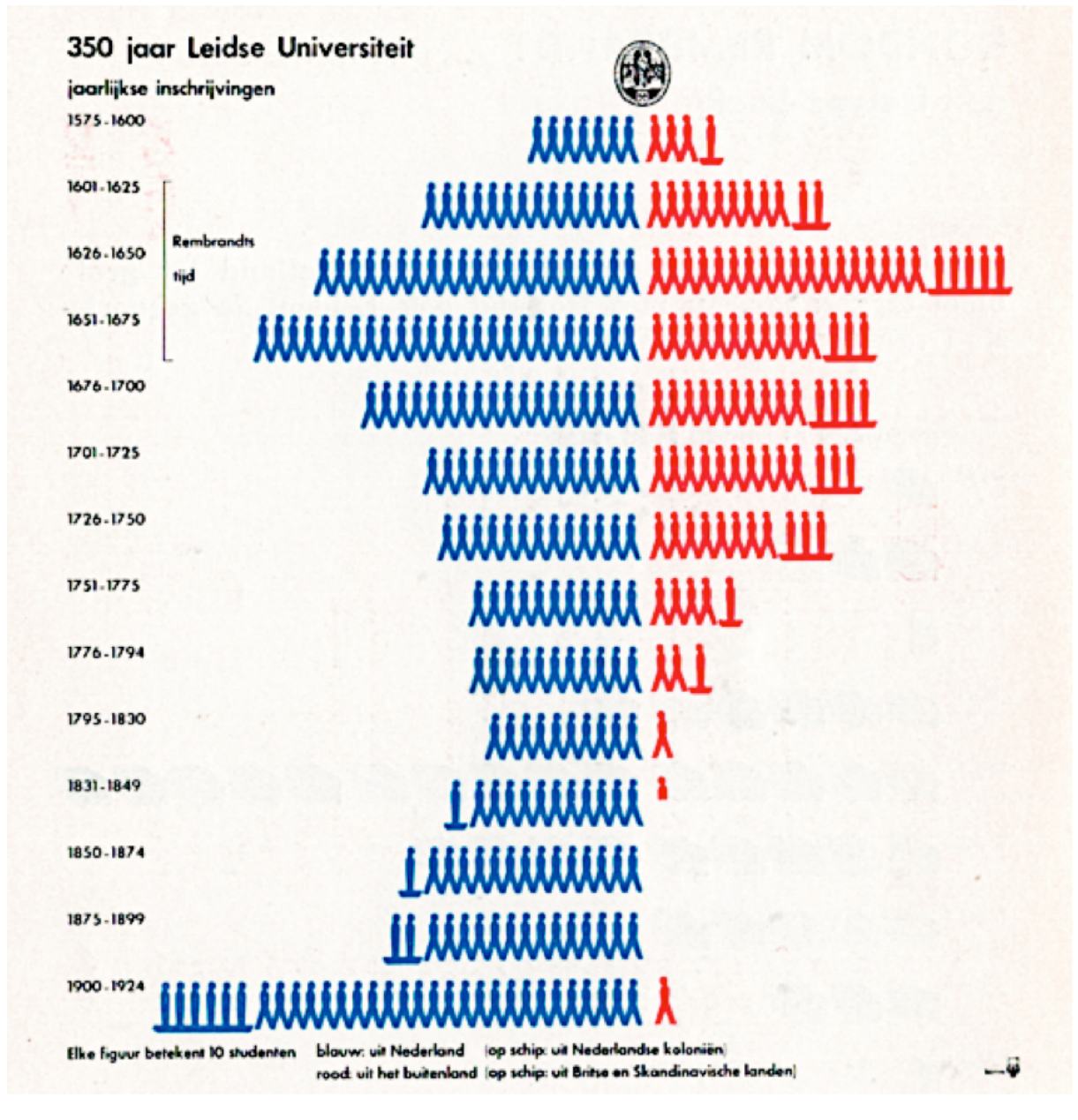
In 1937 reisde er een tentoonstelling door het land rondom het oer-Nederlandse thema 'Rondom Rembrandt'. Het was een tentoonstelling zonder schilderijen. Het beeldmateriaal bestond voor een groot deel uit beeldstatistieken, waarmee relaties binnen het werk van Rembrandt duidelijk werden gemaakt en tussen zijn werk en de historische context. Oer-Nederlands als het thema was, werd de tentoonstelling gemaakt door twee buitenlanders die als vluchteling in Nederland waren: de Oostenrijkse socioloog Otto Neurath en de Duitse graficus Gerd Arntz. We geven onderaan dit tekstblok een van de bekendste statistieken van die tentoonstelling weer.

De cijfers hebben betrekking op de universiteit van Leiden, de oudste en in de 17de eeuw veruit de grootste van het land. In 1650 kwam meer dan 50% van de Leidse studenten van over de grens. De huidige 15% is daarmee vergeleken nogal schamel. Natuurlijk zijn de absolute aantallen niet met elkaar vergelijkbaar, maar ook de honderden waar het in 1650 over ging, moeten in de kleine stad van toen als een geweldige ontwikkeling ervaren zijn.

De figuur maakt duidelijk dat het internationale karakter de originele staat is van de universiteiten, destijds met het Latijn als lingua franca. Pas in de 19de eeuw kregen universiteiten de gedaante die we nu kennen, namelijk die van binnenlands erfgoed.

Neurath en Arntz maken met hun beroemde grafiek nog een ander punt. De Gouden Eeuw van Nederland – 1600-1670 – valt loepzuiver samen met de grootste internationalisering van de Leidse universiteit. Het is alsof ze het isolationistische Nederland van de vooroorlogse jaren willen toeroepen: 'kijk eens wat je voor talent in huis haalt met die kenniswerkers van over de grens'. Er is een historisch

verband tussen internationale uitwisseling van talent, open grenzen en een open samenleving enerzijds en welvaart en culturele bloei anderzijds.

Verhuismobiliteit

De parameter 'rekenkundige vervangingsnelheid' is geen officiële statistische maatstaf. De snelheid wordt berekend door het aantal inwoners te delen door het gemiddeld aantal nieuwkomers. Voorbeeld: Amsterdam had in 2015 822.000 inwoners. In dat jaar kwamen er 69.000 de stad in en verlieten 62.000 mensen de stad. In dat tempo is in twaalf jaar tijd de hele bevolking vervangen. Dat klopt natuurlijk niet, want een groot deel van de bevolking blijft lang of zelfs levenslang in de stad wonen. Maar de verschillen tussen steden zijn toch frappant. De snelste wisselaar doet dat in 10 jaar, de langzaamste in 34 jaar, een complete generatie. Natuurlijk staan de universiteitssteden hoog genoteerd, maar dat is maar een deel van het verhaal. In Amsterdam bepalen de studenten ongeveer een derde deel van de verhuisbewegingen, tweederde deel is afkomstig van kenniswerkers en andere groepen met een hoge arbeidsmobiliteit. De vervangingsnelheid zegt vooral iets over de beroepsbevolking. Alleen Maastricht is in de stedenreeks uit de tabel een anomalie: Maastricht is populair bij Duitse studenten, die in elk geval een deel van hun studie in Nederland willen doen. Ze vestigen zich vaak voor maar enkele semesters in de stad (en blijven vaak ook gewoon thuis wonen).

Wat de rekenkundige vervangingsnelheid bloot legt, is een vorm van stedelijke specialisatie. Het vijftal in de bovenste rijen in de tabel zijn 'Steden van Aankomst': mensen gaan er heen in de verwachting een transitie mee te maken, gevormd te worden, ontdekkingen te doen, tijdelijkheid te beleven. Het zijn 'people processing cities'. Zoetermeer, Alphen en Purmerend zijn 'Steden van Bestemming': je gaat er heen als je wereldbeeld en je wenspatroon stabiel zijn. In de praktijk: wanneer het gezin zich vormt en een huis in het groen met een school dichtbij in een veilige omgeving en een berekenbaar winkelcentrum in de wijk een prettig perspectief zijn. En een koophuis: je gaat erheen om er te blijven. In het geval van Zoetermeer, Alphen en Purmerend zijn het ook nog eens 'one generation cities'. Ze zijn gebouwd voor en bevolkt door slechts één generatie, de babyboomers. Ze zijn samen met deze generatie aan het vergrijzen en staan op langere termijn voor een krimp – en saneringsopgave.

De 'Steden van Aankomst' trekken nieuwsgierige mensen, de Steden van Bestemming stabiele mensen. Die typologie dringt mondjesmaat door in het zelfbeeld van de steden. Groningen is een 'city of talent', Leiden een 'stad van ontdekkingen'. Die city slogans drukken een beweging uit. Maar in Amsterdam is het 'I Amsterdam'. Heel mooi, maar dat 'I Amsterdam' geldt voor een steeds groeiend deel van de bevolking maar voor een jaar of wat. Het is een passantenstad aan het worden.

Vergrijzing

Vergrijzing wordt tot op heden vooral als een last voor de lokale arbeidsmarkt gezien. Ouderen doen geen appèl op kennisinstituten, innovatie en op de hoogproductieve bedrijvigheid die steden aantrekkelijk maken voor jongeren en hebben op termijn veel zorg nodig.

Op die reputatie van 'last voor de arbeidsmarkt' is wel iets af te dingen. In Limburg – de meest vergrijzde provincie van Nederland – wordt intussen gesproken over de 'zilveren economie': ook met veel senioren kan sprake zijn van een bloeiende economie, je moet alleen wel een aantal bakens verzetten. Maar op dit moment geldt het als een bonus om veel jongeren en weinig ouderen te hebben. En die bonus is ongelijk verdeeld. In stad nummer 1 is 9.6% van de bevolking 65 of ouder, in stad nummer 50 is dat 22%. De top-5 is weer jong, de contraststeden zijn een stuk ouder. Maastricht laat een echte paradox zien. Aan de ene kant is het een passantenstad, een 'people processing city'; maar aan de andere kant is het een van de meest vergrijzde steden van het land. Die paradox heeft met twee dingen te maken. In de eerste plaats zijn de geboortecijfers in het voorheen katholieke zuiden van het land na de komst van anticonceptiemiddelen

in de jaren zestig zeer snel ingestort. In de rest van het land is de daling van het geboortecijfer veel meer geleidelijk gegaan. Daarom kampt het zuiden van het land op veel plaatsen nu met een onevenwichtige bevolkingssamenstelling. In de tweede plaats heeft Maastricht te weinig werkgelegenheid om de student vast te houden na het afstuderen. Maastricht is voor studenten een enorm inspirerende stad, maar na het behalen van het diploma moet er toch naar de Randstad verhuisd worden. Zo bezien heeft Groningen een bijzondere prestatie geleverd: er zijn steeds meer redenen om na het afstuderen in Groningen te blijven wonen.

Armoede en bijstand in de kennisstad

Pas bij de volgende parameters – het aantal huishoudens in armoede en het aantal personen in de bijstand – zien we een andere gedaante van de kennissteden opdoemen. De steden hebben stuk voor stuk een renaissance meegemaakt, van verarmde industriesteden waar de middenklasse uit wegluchtte in de jaren tachtig naar mooie woon- en werkmilieus voor een nieuwe, hoogproductieve stedelijke klasse. Maar dat geldt niet voor iedereen. De oude samenloop: ‘grote steden, grote kansen, grote problemen’ klopt nog steeds. Het klopt voor Amsterdam en Groningen nog iets meer dan voor Leiden en Utrecht. Dat kan te maken hebben met de status van metropool die Groningen en Amsterdam in hun regio hebben: mensen die zich elders moeilijk kunnen handhaven, trekken naar de grote stad.

Aantal werklozen

De werkloosheid heeft in recente jaren door de crisis grote sprongen gemaakt en is nu weer over de hele linie aan het dalen. In de matrix hebben we gezien dat er amper een verband is tussen de bijstandsscores en de ww-scores. Maar we moeten erbij zeggen dat de verschillen in ww-scores tussen de steden niet groot zijn. De nummer 1 is Velsen en zit op 5.3% werklozen, de nummer 49 is Groningen en zit op 9%. De negatieve uitschieter – nummer 50 – is Rotterdam, met 11.6%. De ranking zegt, met andere woorden, niet zoveel. De WW beweegt landelijk met de conjunctuur mee. Per stad en per jaar zijn er uitschieters: een faillissement van een winkelketen of ander groot bedrijf kan voor een flinke stijging zorgen.

De oude wijsheid onder arbeidsmarktdeskundigen is dat een hoge werkloosheid niet erg is, zolang het maar om een frictiewerkloosheid gaat en de personen in kwestie niet langdurig werkloos worden. Bij langdurige werkloosheid gaan WW en bijstand in elkaars’ verlengde liggen. Daar zijn op dit moment geen signalen van. Tegenover een behoorlijke werkloosheid staat ook een behoorlijke vraag naar arbeid, de markt is dynamisch. Een piek in het ene jaar kan een jaar later al weer verdwenen zijn.

Aantal arbeidsgehandicapten, waaronder Wajong

Amsterdam neemt als het gaat om het aantal arbeidsongeschikten een gunstige 9de plaats in op de lijst van 50 grote gemeenten en als het gaat om het aantal Wajongers zelfs een 4de plaats. Daarmee is direct zichtbaar dat het aantal arbeidsongeschikten – hier geteld als optelsom van WIA, WAO, WAZ en Wajong – geen samenhang met de bijstand vertoont.

De omvang van het AG-bestand roept veel vragen op. Vanuit de macroverbanden die we in deze notitie opsporen, kunnen we er niet veel over zeggen. Een voorbeeld: Rotterdam scoort op werkloosheid,

armoede en bijstand de 50ste plaats uit de 50 grote steden. En bij de AG-populatie de 20ste plaats, met 8% arbeidsgehandicapten (tussen de nummer 1, Amstelveen, met 6.3% en de nummer 50, Heerlen, met 15.2%). Het AG-bestand is een optelsom van zeer verschillende factoren. Voorbeelden:

- Oude industriesteden als Oss, Almelo, Maastricht, Sittard-Geleen en Heerlen verkeren vaak in de staart van de lijst, met hoge percentages
- Gemeenten met veel woonvoorzieningen voor gehandicapten, scoren ook hoog
- Historisch gegroeide verschillen in indicatiestellingen kunnen tot behoorlijke verschillen in bestandsomvang en scores leiden. Zo scoort Noord-Holland ten noorden van het IJ traditioneel slecht. Steden als Hoorn, Alkmaar en Purmerend en Zaanstad bungelen onderaan, zonder dat daar een verklaring voor is vanuit de samenstelling van de beroepsbevolking
- Nieuwe instroom in de populatie is afkomstig uit burn-outs en andere hedendaagse beroepsziektes
- De Wajong is een groeiend aandeel in de AG-populatie, mede door de overlevingskans van vroeggeborenen die enkele decennia geleden dankzij de medische vorderingen behoorlijk begon te stijgen

In algemene zin valt te constateren dat het gebruik van AG-voorzieningen hoog is in de provincies Groningen, Drenthe, in Zuid-Limburg en – inderdaad – noordelijk Noord-Holland. Het is laag in Zuid-Holland en delen van Utrecht.

Binnen de AG-groep is de Wajong weer een vraagstuk apart. Een recente publicatie² signaleert dat veel onderzoek wijst op een samenhang tussen een kwetsbare sociaaleconomische situatie van de ouders en psychosociale problematiek van de kinderen. Omdat sociaaleconomisch kansrijke mensen naar de steden trekken, blijven de risicogezinnen dus vooral op het platteland achter. Nauwkeuriger: buiten de Randstad. De wajong-problematiek zou dus geen grootstedelijke problematiek zijn. Voor Amsterdam klopt de constatering dat er weinig wajongers zijn: Amsterdam staat met 1.9% wajongers op de vierde plaats uit de lijst van 50. Maar is het leven in Amsterdam voor jongeren dan zoveel minder riskant dan in Groningen (3.8%, positie 39) of Zwolle (4.3%, positie 46), steden waar het op zich heel goed mee gaat? We zien voorlopig geen duidelijke antwoorden op vragen over omvang en ontwikkeling in de AG- en Wajongbestanden. Dat is op zich vervelend. Er is veel te doen over het 100.000-banen plan voor arbeidsgehandicapten. Het zou wel fijn zijn wanneer het voortgaande politieke debat daarover door een goede analyse ondersteund wordt.

Afhankelijkheid van verzorgingsarrangementen

Amsterdam heeft dus een relatief omvangrijke armoede en een groot bijstandsbestand. Maar daarmee is niet automatisch sprake van een grote sociale problematiek. Dat blijkt als we naar de laatste kolom kijken: het aantal personen dat tenminste één geldstroom ontvangt op basis van een sociale regeling (het KING bestand). Het gaat alleen om probleemgevoelige regelingen, dus geen AOW, kinderbijslag, zorgtoeslag of studiefinanciering. Veel pgb's, rugzakjes en natuurlijk ww en participatiewet (zie de noot op pagina 3 voor het volledige overzicht). De bijstandsbudgetten vormen in de geldstromen van de verzorgingsstaat natuurlijk een enorm volume. Maar uitgedrukt als aantal uitkeringen, is dat anders. Minder dan 10% van alle uitkeringen is een bijstandsuitkering. De ziekte-gerelateerde uitkeringen maken al meer dan de helft van

² UWV Kennisverslag 2016-3, 'Wajongers in de regio'

het aantal arrangementen uit. De grote aantallen vinden we met name in de (qua budget) kleine inkomens- en zorggerelateerde regelingen zoals de (inmiddels door de wmo opgeslokte) Wet Tegemoetkoming Chronisch Gehandicapten en het Compensatie Eigen Risico. Regelingen met een minder zwaar problematisch karakter als de bijstand maar waar wel weer sprake is van enige inkomensafhankelijkheid en/of noodzakelijk vangnet.

Ondanks het feit dat het bijstandsbestand en het KING-bestand slechts gedeeltelijk samenvallen zouden we een zekere samenhang mogen verwachten tussen beide gegevens. Je zou denken dat een grote bijstandspopulatie hand in hand gaat met een gemiddeld hoog voorzieningengebruik in de stad en veel omringende problematiek. In de praktijk doet zich in enkele steden – waaronder Amsterdam – eerder het tegengestelde effect zich voor. In Utrecht en Leiden is het aantal personen dat een sociale uitkering ontvangt relatief laag. Amsterdam is een middenmoter. Anders gezegd: ‘veel bijstand’ wil niet automatisch zeggen ‘veel sociale problematiek’. Het lijkt in Amsterdam en Groningen om beperkte groepen in een kwetsbare positie te gaan. Zo bezien staat Maastricht er veel slechter voor. Daar gaan matige scores op bijstand en armoede hand in hand met matige scores op al het voorzieningengebruik.

Het contrast tussen het grote Amsterdamse bijstandsbestand en het algeheel lage voorzieningengebruik suggereert tegelijkertijd dat de afstand tussen de kwetsbare groepen en de rest van de stad hoog is. Waar het met een groot gedeelte van de Amsterdammers uitgesproken goed gaat, weet een minderheid van de populatie niet te profiteren van de economische dynamiek. Het ontbeert de achtergebleven groepen laagopgeleiden aan perspectief: geen passend werk, geen rolmodellen, weinig kansen op het maken van een wooncarrière in een propvolle, steeds duurder wordende stad. Een zorgelijke analyse waar we in het vervolg van deze notitie op terug komen.

En Rotterdam dan?

We hebben in bovenstaande tekst Amsterdam in één rijtje geplaatst met Nijmegen, Groningen, Utrecht en Leiden. Dat is het peloton. Misschien is dat even wennen. De referentie gaat van Amsterdam doorgaans uit naar Rotterdam: de grootste en de tweede stad, allebei leidend in een aantal economische sectoren, allebei steden van het type ‘grote kansen grote problemen’ met enerzijds veel dynamiek en anderzijds veel armoede. En natuurlijk spelen kennis, innovatie en clustervorming ook in Rotterdam een grote rol. Maar bezien vanuit het ‘frame’ van de kennisstad, is de referentie Amsterdam-Rotterdam toch vergezocht. Laten we de scores van beide steden op de parameters uit bovenstaande tekst nog eens naast elkaar zetten.

	Amsterdam	Ranking onder G50	Rotterdam	Ranking onder G50
Hoogopgeleiden	57%	3	38%	20
Laagopgeleiden	13%	1	23%	30
Voorstemmers Oekraïne referendum	52.5%	5	34.9%	34
Vervangingssnelheid	12.8 jaar	7	16.9 jaar	17

Vergrijzing	11.5%	3	15%	11
Armoede	17.5%	49	18.5%	50
Bijstand	7%	43	10%	50
Aantal sociale regelingen	30.2%	18	34%	44

Amsterdam en Rotterdam hebben allebei een omvangrijk bijstandsbestand en een forse armoedegroep. Maar voor het overige zijn het heel verschillende steden. We zouden de tabel met nog meer parameters kunnen uitbreiden, maar het beeld wordt daar niet anders van. Amsterdam is een kennisstad met alle sociaal-culturele kenmerken die daarbij horen: veel hoogopgeleiden, weinig laagopgeleiden, een heel andere electorale balans. Het Parool kopte laatst dat Amsterdam een 'pretpark voor hoogopgeleiden' aan het worden is. Dat is een wat flauwe typering, die er aan voorbij gaat dat de arbeidsproductiviteit en de toegevoegde waarde per arbeidsplaats in Amsterdam tegenwoordig een stuk hoger is dan in Rotterdam. Het oude gezegde dat Rotterdam het geld verdient en Amsterdam het uitgeeft, klopt al heel lang niet meer. Amsterdam verdient veel meer per arbeidsplaats dan Rotterdam. Het verdient dat geld met andere activiteiten. Als we zoeken naar een metafoor, dan zouden we Amsterdam kunnen typeren als een uitgestrekte campus en Rotterdam als een klassieke werkstad. Het verschil tussen beide steden is al tien jaar redelijk stabiel. Er is, met andere woorden, geen teken dat Rotterdam het pad van Amsterdam alsnog gaat inslaan.

Conclusie

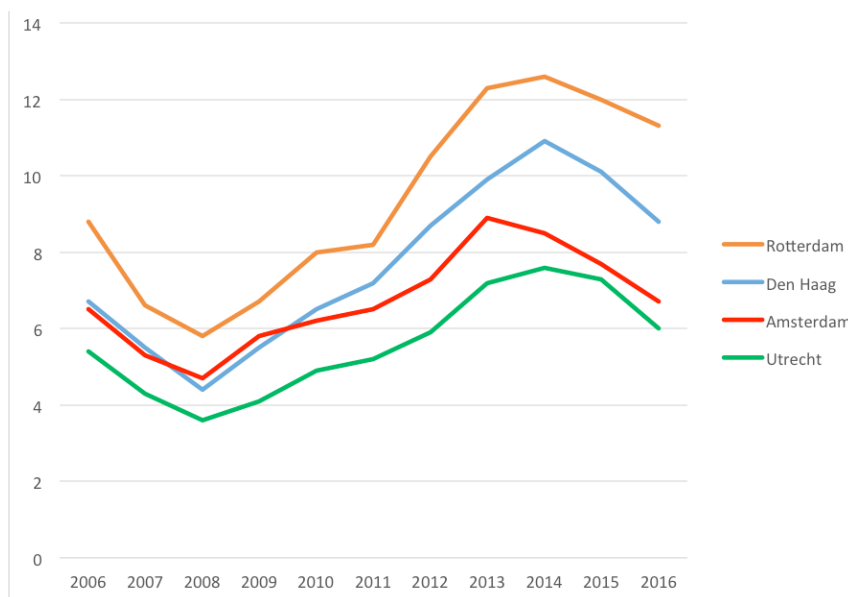
We zien in Amsterdam en in een beperkt aantal kleinere steden een clustering van kennisinstellingen, hoogopgeleiden, innovatieve bedrijven waar die hoogopgeleiden werken en voor hen passende voorzieningen als scholen, horeca, leisurecentra en cultuur. Voor de stad als geheel is dat een mooie ontwikkeling. Het is geen vergelijk meer met een kwart eeuw geleden, toen de steden leegliepen en de dynamiek in de buitenwijken en op het verstedelijkte platteland zat. Een handvol steden heeft de race naar de nieuwe economie gewonnen, Amsterdam voorop. Maar er is een keerzijde. De Amerikaan Richard Florida – we gaan zijn naam straks nog een keer tegenkomen - noemt het 'the winner takes all urbanism'. De ontwikkeling van de stad is heel erg goed voor een bepaalde groep. Andere groepen en andere steden hebben het nakijken. De klassieke functie van de stad als motor van emancipatie en als smeltkroes van culturen is aan het verdwijnen. We komen daar straks op terug.

Intermezzo: het cliëntenbestand van het WSP

Aan de hand van drie macrotrends verkennen we in deze notitie de Amsterdamse arbeidsmarkt. Maar hoe zit het met de doelpopulatie van het WSP? We verkennen in het kort de opbouw van het klantbestand van het WSP.

Werkloze beroepsbevolking

Eerst het aantal werkzoekenden. In onderstaande grafiek vergelijken we de ontwikkeling van de werkloze beroepsbevolking (als percentage van de totale beroepsbevolking) in de vier grote steden.

De figuur maakt heel goed het traditionele verschil tussen de noordelijke en de zuidelijke Randstad duidelijk. Dat verschil bestaat al decennia. Alleen de relatieve positie van Den Haag is in beweging: naar het midden. In alle vier steden is de werkloosheid sinds 2014 aan het dalen.

We kijken naar het gebruik van drie regelingen: de bijstand, de werkloosheidwet en de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen.

Bijstand

Om te beginnen de samenstelling van de bijstandspopulatie. Het CBS telt in 2017 iets meer dan 47.000 personen in Groot-Amsterdam met een bijstandsuitkering. Ruim 90% van deze groep woont in Amsterdam. In het Amsterdamse bijstandsbestand zijn ouderen en inwoners met een niet-westerse herkomst relatief oververtegenwoordigd. Dat is ook zichtbaar in de geografische spreiding: bijstandsgerechtigden wonen vaak in Nieuw-West, Zuidoost en Noord. Een groot deel van het bestand

kan worden aangemerkt als ‘graniet’; er zit weinig beweging in. De meeste kansen zitten bij de jongeren: 30 tot 50 procent van hen heeft een relatief overzichtelijke afstand tot de arbeidsmarkt.³

WW

Dan het werkloosheidswetbestand. Op 1 januari 2017 deden ruim 28.000 personen in Groot-Amsterdam een beroep op de ww.⁴ In het ww-bestand zit als verwacht meer dynamiek dan in het bijstandbestand. De helft van de ww-ers vindt binnen zes maanden een baan of stroomt anderszins uit het bestand. Ook hier zit de meeste dynamiek bij de jongeren, hoewel ook ouderen uit blijven stromen. Boven de 55 jaar wordt de uitstroombkans klein.

	< 6 maanden	6- 12 maanden	12 – 24 maanden	> 2 jaar	Totaal
15 – 24 jaar	850	19	0	0	869
25 – 34 jaar	4.790	993	103	0	5.886
35 – 44 jaar	3.556	1.645	1.005	3	6.209
45 – 54 jaar	3.003	1.697	2.201	626	7.527
55 e.o.	1.943	1.397	2.263	1.973	7.576
Totaal	14.142	5.751	5.572	2.602	28.067

Bron: UWV

We kunnen in het ww-bestand een onderverdeling naar opleidingsniveau maken. Typisch voor Amsterdam is het grote aantal hoogopgeleiden met ww, een spiegel van de hoogopgeleide beroepsbevolking. Gezien het competentieniveau zouden we mogen verwachten dat de meeste van de hoogopgeleiden weer snel uitstromen. Toch blijft circa de helft langer dan zes maanden in het bestand zitten en bijna een derde zelfs langer dan een jaar. Het kan iets te maken hebben met het verwachtingsniveau. Waar laagopgeleiden geneigd zijn iedere mogelijkheid aan te grijpen wacht de hoger geschoolde op het moment dat een betere kans voorbij komt.

	< 6 maanden	6- 12 maanden	12 – 24 maanden	> 2 jaar	Totaal
Laag opgeleid ⁵	3.018	1.549	1.814	1.007	7.388
Middelbaar opgeleid ⁶	3.801	1.690	1.537	662	7.690

³ Volgens de ‘treden-systematiek’ die tot voor kort werd toegepast. 30 tot 50 procent behoorde tot treden 3 t/m 5. Ten opzichte van slechts 10 – 20 % bij de oudere leeftijdsgroepen. Uit concept: ‘staat van de stad’ 2017.

⁴ Groot-Amsterdam: Aalsmeer, Amstelveen, Amsterdam, Diemen, Haarlemmermeer, Ouder-Amstel, De Ronde Venen en Uithoorn.

⁵ Hoogst afgeronde opleiding basisonderwijs, vmbo, mbo1

⁶ Hoogst afgeronde opleiding havo/vwo, mbo2, mbo3 en mbo4

Hoogopgeleid ⁷	5.177	2.351	2.195	926	10.649
Onbekend	2.146	161	26	7	2.340
Totaal	14.142	5.751	5.572	2.602	28.067

Bron: UWV

Omdat de ww-duur beperkt is, is het een voor de hand liggende gedachte dat veel ww-gerechtigden na verloop van tijd naar de bijstand doorstromen. Maar dat blijkt slechts om een klein aantal mensen te gaan: 8% (landelijk 6%). Kennelijk is de dynamiek op de markt weer zo ver op gang gekomen, dat ww-gerechtigden nog binnen hun uitkeringsduur weer een baan vinden. Dat verlegt de vraag wel naar het waarom van het grote aantal 'middle term stayers' in de ww (6 maanden tot 2 jaar). Er is blijkbaar nog steeds een zoek- of heroriëntatieperiode nodig.

Arbeidsongeschiktheid

Tot slot het aantal personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering.⁸ In Groot-Amsterdam zijn dat er in totaal ruim 51.000. Het aantal personen met een ao-uitkering is in de afgelopen jaren gestaag gedaald door strengere herkeuring en vergrijzing van het bestand. Dat is ook in de omgeving van Amsterdam zichtbaar. Nog steeds is ruim twee derde van het bestand ouder dan 45 jaar. De jongere leeftijdsgroepen maken gebruik van de wajong en zijn vaak slechts zeer beperkt beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Zo is 90% van alle Amsterdamse wajongers geheel arbeidsongeschikt verklaard. Onder de andere regelingen is dat 'slechts' 75%.

⁷ Hoogst afgeronde opleiding hbo en wo

⁸ WAO, WIA, Wajong en WAZ.

Tweede typering: Amsterdam als koploper naar ‘mensgericht werk’

Materiegericht werk

Geografisch econoom Pieter Tordoir maakt onderscheid tussen materiegericht, informatiegericht en mensgericht werk. Materiegericht werk gaat over goederenproductie en -behandeling. Tordoir stelt vast dat het aantal mensen dat daarmee bezig is, in de westerse wereld al sinds de industriële revolutie aan het dalen is. Ooit was het 90% van de beroepsbevolking. Als we nu nog landbouw, industrie en transport bij elkaar optellen, komen we niet meer aan de 20%. En het wordt door automatisering nog steeds minder. Symbool van deze ontwikkeling is de Rotterdamse haven. Daar worden enorme tonnages overgeslagen op even enorme terreinen, zonder dat er een mens te zien is. Amsterdam heeft een stadsbeeld vol sporen van dit materiele verleden, maar de stad leeft er niet meer van.

Informatiegericht werk

Informatiegericht werk lijkt in de jaren negentig z'n hoogtepunt te hebben gehad. Dat was de tijd van de grote kantoorkolossen, waar nu de leegstand heeft toegeslagen. Ook hier is de automatisering een motor. Administratieve processen van banken, belastingdienst, verzekeraars en andere dienstverleners hebben geen loketten en steeds minder personeel nodig.

Mensgericht werk

Blijft over het mensgerichte werk: daar is veel minder productiviteitsstijging mogelijk. Dat gaat van creatieve beroepen via de zorg en de horeca naar persoonlijke dienstverlening en communicatie. Goederen en informatie maken het dagelijks leven mogelijk, maar hebben steeds minder arbeid nodig. Terwijl economische functies op basis van menselijk contact steeds complexer worden. Een kantoor dat nu nieuw gebouwd wordt, ziet er uit als de lounge van een hotel: het is vooral op ontmoeting gericht. Met enige overdrijving kunnen we zeggen dat werken steeds meer samenvalt met praten. Vandaar ook de steeds maar groeiende nadruk op taligheid: goede beheersing van tenminste het Nederlands, bij voorkeur ook het Engels, schrijven en rapporteren, goede perceptie van de behoeftes van de klant, ook in lager geschoolde functies. De opmars van mensgerichte bedrijvigheid dringt ook door in de resterende materie- en informatiegerichte arbeid. Een loodgieter heeft nog maar voor een deel met pijpen en leidingen te maken; hij moet veel elektronica kennis hebben, komt bij zijn klant binnen met een computer in zijn handen en moet zijn geloofwaardigheid mede opbouwen door goed contact te leggen met zijn klant. We maken eerst een kleine omweg via de ‘toekomst van de arbeidsmarkt’ alvorens we terugkomen bij dat begrip ‘mensgericht werk’.

Zes thema's voor economisch beleid in kennissteden

Over de toekomst van de arbeidsmarkt verschijnen bijna dagelijks scenario's, soms uitgesproken futuristisch van aard. We blijven deze keer dichterbij huis en gaan na waar het economisch gesprek in de kennissteden over gaat: Amsterdam met zijn broeders Nijmegen, Utrecht, Leiden en Groningen. Al deze steden kennen zogenaamde 'triple helix' samenwerkingen. Dat zijn allianties van de lokale overheid met de kennisinstellingen (universiteiten, hogescholen, roc's) en het georganiseerde bedrijfsleven. In die driehoek moet de groei van de kennisintensieve bedrijvigheid begeleid worden. Voor Amsterdam is dat de Amsterdam Economic Board. Een recent rapport⁹ draagt een overzicht aan van de thema's waar het naar verwachting de komende jaren over gaat in die triple helix samenwerkingen. Natuurlijk vallen die thema's niet samen met de regionale economische ontwikkeling. Maar de inventarisatie maakt wel duidelijk waar naar verwachting de innovatie, het 'battle front' van de economie, over gaat. Het zijn zes thema's:

1. Energie- en klimaatneutraliteit. In de Parijse klimaatakkoorden van 2015 is de ambitie vastgelegd dat de Europese landen tussen de 80 en 95 procent minder broeikasgas dienen uit te stoten in vergelijking met 1990. Bouwstenen voor het bereiken van die klimaatneutraliteit op regionaal niveau zijn energiebesparing door isolatie, gebruik van restwarmte en biomassa, warmtepompen en zuiniger brandstofgebruik in het verkeer; overgang naar meer elektrische- en waterstofvoertuigen; gebruik geothermie; gebruik groen gas en biobrandstof, zonne- en windenergie. Energieneutraliteit vergt veel technische kennis en een hoge organisatiedichtheid van wijken en bedrijventerreinen.
2. Circulaire economie. Het landelijke streven is om het hergebruik van materialen en producten zo te vergroten dat er in 2050 geen sprake meer is van restafval. Dat kan onder meer door bij het ontwerp van producten al stil te staan bij de opties tot hergebruik, door een vergaande scheiding van afvalstromen en door het uitwisselen van reststromen. Het wordt een nieuwe sector: er zijn verdienmodellen in ontwikkeling.
3. Smart cities'. Twee invloedrijke trends smelten in dit begrip samen: digitalisering en verstedelijking. Het gaat om de vraag hoe we technologie en digitale toepassingen kunnen inzetten om stad en regio leefbaar en aantrekkelijk te houden ondanks een toenemende verdichting. Door de integratie en koppeling van een grote hoeveelheid data kan slimmer gebruik worden gemaakt van de mogelijkheden van de stad. Een bekend voorbeeld is het gebruik van de lantaarnpaal – de meest fijnmazige gemeentelijke infrastructuur - voor een netwerk van sensoren, van fijnstofmetingen tot verkeersbeïnvloeding. De verwachting is dat, wanneer het concept eenmaal een drempelwaarde heeft bereikt, er een cascade van 'business proposals' en 'start-ups' gaat loskomen.
4. Uitnodigingsplanologie. De transitie waarin de economie zich op het moment bevindt heeft consequenties voor de wijze waarop we aankijken tegen ruimtegebruik en gebiedsontwikkeling. De ruimtelijke scheiding tussen wonen en werken brokkelt gestaag af. In de wijken wordt steeds meer gewerkt - denk de opmars van de zzp'ers – en op de bedrijventerreinen verschijnen nieuwe functies (sport, recreatie, studentenhuysvesting, woonwerkcombinaties, retail). Ruimtelijke planning wordt minder ambtelijk en meer een coproductie van overheid en maatschappelijk initiatief.

⁹ Index071. Monitor Economie Leidse Regio. Blaauwberg, 2017

5. Bètatechniek. In Nederland beschikt circa 19% van de beroepsbevolking over een technische scholing. In internationaal opzicht is dat niet veel, het omringende buitenland zit op circa een kwart van de arbeidspopulatie. Voor het verdienvermogen en de concurrentiepositie van ons land is dat geen goed nieuws. De industrie en kennis gerelateerde bedrijvigheid, sectoren met een hoog verdienvermogen, hebben in toenemende mate technisch – liefst hooggeschoold - personeel nodig. De vraag naar technisch personeel is nogal versluierd geraakt, omdat werkgevers niet eens meer werven en hun productie naar het buitenland verplaatsen. Techniek is een vak waarvoor op voorraad geschoold kan worden. Hoe meer aanbod van personeel, hoe groter de vraag. Voor Amsterdam zou de rekensom betekenen dat er tenminste 25.000 beroepsbeoefenaren kunnen gaan omscholen. Bij acties valt te denken aan grootschalige campagnes om de aanmelding voor het techniekonderwijs te vergroten, het inbouwen van techniek in de onderwijscurricula, meer uitwisseling tussen onderwijs en technisch bedrijfsleven, preferentieprogramma's (faciliteiten, huisvesting, studiefinanciering) voor techniekstudenten, het aantrekken van internationale bèta studenten, inzet van specifieke arbeidsmarktbemiddeling.
6. Robotisering en de arbeidsmarkt. Bijna iedere dag verschijnen er berichten in de media hoe met de inzet van nieuwe technologieën productieprocessen veel efficiënter en effectiever kunnen worden ingericht. Steeds nadrukkelijker wordt daarbij de vraag gesteld wat de arbeidsmarkeffecten zijn van robotisering, automatisering en digitalisering. Het maatschappelijk debat richt zich daarbij vooral op de keerzijde van technische innovaties. Zo becijferde Deloitte in 2014 dat 2 tot 3 miljoen Nederlandse banen op termijn zullen worden overgenomen door computers.¹⁰ Het werk van onder meer boekhouders, accountants, verzekeringsagenten, chauffeurs, verzorgers, verkopers en bouwers zou door de nieuwe trend onder druk komen te staan. De OESO hanteert een veel conservatievere schatting van 10% van de huidige banen. Naast een inschatting van het 'werkgelegenheidsverlies' concentreert het maatschappelijke debat zich vooral op de vraag wat daarvoor in de plaats komt. Veelbetekenend is een Amerikaanse inventarisatie onder 2.000 technologie-experts. Op de vraag of technologische ontwikkelingen in de periode tot 2025 meer banen zouden vernietigen dan creëren, antwoordde 50% met ja en de andere helft met nee. Er bestaat kortom geen consensus over de impact van technologie op de arbeidsmarkt, zelfs niet op een termijn van tien jaar.

De eerste vier thema's geven een doorkijk naar een toekomstige economie en een toekomstige economische organisatie. De vier gaan vrijwel zeker grote invloed krijgen op de arbeidsmarkt. Maar hoe precies? De analist die met grote waarschijnlijkheid kan voorspellen welke functie-eisen over tien jaar dominant zijn en in welke aantallen, is waarlijk een spekkoper.

De laatste twee thema's gaan direct over de arbeidsmarkt. Maar er zit veel samenhang tussen alle zes thema's. Duurzaamheid, bijvoorbeeld, is een kwestie van honderdduizenden kleine en duizenden grote investeringen. Als voor elke investering een vergunningentrajec doorlopen moet worden, loopt de boel muurvast. De uitnodigingsplanologie moet daar een antwoord op vinden. En zowel duurzaamheid als 'circulaire economie' en 'smart cities' hebben veel technische kennis nodig. Het gaat niet alleen om fundamentele en innovatieve techniek. Het gaat ook gewoon om de elektricien en de loodgieter, de mbo-geschoolde vakman en vakvrouw met 'hands-on' kennis.

¹⁰ Deloitte, De impact van automatisering op de arbeidsmarkt (2014).

Robotisering als grote onbekende

De eerste vijf thema's zijn zonder meer aanjagers van nieuwe bedrijvigheid, nieuwe functies en een nieuwe vraag naar arbeid. En dat zal zeker in Amsterdam het geval zijn, een 'innovation happy city'. De grote onzekerheid zit in de zesde, de robotisering. We noemden de fifty-fifty verdeling al onder de analisten. We illustreren dat verschil van inzicht met twee recente illustraties:

- Het boek 'The Rise of the Robots. Technology and the Threat of Mass Unemployment' van Martin Ford (2015) bevat een sombere analyse over de toekomst van de robots. De veronderstelling tot nu toe was dat de effecten van de robotisering in het laaggeschoolde segment allang hun beslag hebben gekregen en nu vooral betekenis zullen hebben voor het middensegment. Maar die veronderstelling klopt volgens Ford niet. De algoritmen worden zo geavanceerd, dat geheel nieuwe groepen van beroepsbeoefenaren voor hun baan moeten vrezen. Amsterdam heeft nu bijvoorbeeld nog veel werk gecreëerd in de horeca, dankzij de hausse in hotels. Maar de robots naderen het bedden opmaken en kamers verzorgen. Dat werk is straks geen mensenwerk meer. Het hooggeschoolde segment gaat het ook merken. Alle werk dat beter wordt van herhaling en routine, leent zich op den duur voor robotisering. Een radioloog, bijvoorbeeld, is nu nog een hooggeschoolde medisch specialist. Maar een robot die in een oogwenk duizenden foto's kan opslaan en aangestuurd wordt met een intelligent algoritme, passeert de radioloog in snelheid, accuratesse en ervaring. Zelfs een rechter – een beroep dat een groot appèl doet op het beoordelingsvermogen - zal zijn werk zien veranderen. Wat gebeurt er wanneer een robot eindeloze hoeveelheden jurisprudentie tot zich kan nemen, daar trends in kan ontdekken en zelfstandig rechtsbronnen kan toepassen? De rechter wordt dan een robot. De menselijke rechter komt er nog aan te pas als het gaat om controle en formalisering. Ford is om nog een andere reden somber over het overleven van de arbeidsmarkt. Het geld gaat straks niet meer naar arbeid, maar naar technologie en naar de eigenaren van technologie. Een beperkt aantal mensen is straks in staat om het merendeel van de goederen en diensten te produceren voor een grote populatie. En de opbrengsten komen terecht bij een beperkt aantal ontwikkelaars en aandeelhouders, de Mark Zuckerbergs van de nabije toekomst. Er is straks geen geld meer om het groeiende leger van de niet-werkenden van een basisinkomen te voorzien.
- Een heel andere kijk is te vinden in 'Move Aside, Mr. Ford. Micro-factories'. De Mr. Ford is niet de auteur van 'Rise of the Robots', maar de autofabrikant, annex ontwikkelaar van de lopende band. 'Move Aside' (van Maša & Jon Kleinhample, 2016) is een optimistische catalogus van voedselabrikanten, machinebouwers, ontwerpers, proefkeukens, bakkerijen, brouwerijen, meubelmakers, huisinrichters, accessoires, keramisten en anderen. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze werkzaamheden die heel lang strikt gescheiden waren, weer bij elkaar voegen: computergestuurd ontwerp, handmatige productie, verkoop in het atelier, verkoop op internet, verkoop van producten, verkoop van trainingen en workshops. En dat het liefst in een stedelijke omgeving, waar industriële productie en cultuur elkaar raken. 'Move Aside, Mr. Ford' bevat veel start-ups. Maar er zitten ook bedrijven bij met honderden afhankelijke personen, soms werknemers, soms andere micro-fabrikanten.

'Move Aside' - en de talloze andere boeken in dit genre – laat zien dat de robotisering geen eenrichtingsverkeer is. Er komen ook economische activiteiten die allang uit het straatbeeld waren verdwenen en in arbeidsloze logistieke hallen op anonieme terreinen plaatsvonden, terug in het dagelijks leven van de stad. Een vorm van derobotisering. En juist in steden als Amsterdam is die 'nieuwe

economie' geen leuke bijkomstigheid meer. Het is 'booming' en er is een koopkrachtige vraag naar. In de woorden van Tordoir: materiegericht werk is getransformeerd in mensgericht werk.

Is de Amsterdamse sectorstructuur kwetsbaar?

Laten we vanuit deze achtergrond eens naar de recente ontwikkeling van de sectorstructuur kijken: het aantal werkzame personen (met een baan van 12 uur of meer) per sector, inclusief zelfstandigen.

	2012	2016
Industrie	12.122	11.659
Energie, water en afval	5.270	6.466
Bouw	12.869	13.010
Handel	55.562	55.516
Transport en logistiek	18.826	17.847
Horeca	28.711	34.961
Informatie en communicatie	31.218	38.522
Financiële instellingen	42.133	44.780
Advisering en onderzoek	80.025	93.699
Overige zakelijke diensten	24.724	24.396
Overheid	27.026	25.489
Onderwijs	32.207	31.692
Zorg en welzijn	66.198	68.304
Cultuur, sport en recreatie	21.812	25.443
Overige dienstverlening	10.018	10.405
Overige sectoren	6.556	7.013
Totaal	475.277	509.202

Bron: OIS

2012 is enigszins een 'tricky' referentiejaar. De zware economische crisis begon in 2008 met een financiële crisis. Die was in 2012 weer redelijk onder controle. Maar op de arbeidsmarkt was het nog steeds malheur en de liquiditeit van met name het midden- en kleinbedrijf was zwak. Dat laatste is in veel sectoren nog steeds het geval. Het openstellen van een vacature voor een permanente baan is voor veel kleinere bedrijven nog steeds een forse investering, waar ze te weinig aan toekomen. Het was op de arbeidsmarkt en in de structuurontwikkeling van de economie in 2012 geen 'business as usual'. En dat is het hier en daar nog steeds niet.

Toch is de vergelijking van 2012 met 2016 veelzeggend. We lichten er een paar zaken uit:

- In de jaren vijftig werkten 40 van de 100 Nederlanders in de industrie. Nu zijn dat er nog 10 van de 100. Het verdwijnen van materiegericht werk kan niet duidelijker geïllustreerd worden. Die industrie zit vooral in het zuiden en het oosten van het land. Van de 100 Amsterdammers werken er nog maar 2 in de industrie. De industrie is 'klein maar fijn' geworden: high tech, hoge toegevoegde waarde, hooggeschoold werk. Ondanks de zeer geringe omvang van de industrie is Amsterdam toch een technische hotspot. Dat ligt vooral aan het grote science complex. Er wordt weinig gemaakt, maar wel veel uitgedacht.
- De handel is in Amsterdam tussen 2012 en 2016 stabiel gebleven. Dat is opmerkelijk, omdat met name de detailhandel in deze periode landelijk flinke klappen kreeg. Amsterdam heeft zijn positie als winkelstad tot op heden gehandhaafd. Er staat heel veel te gebeuren in de handel, zoals de komst van combinaties van retail en leisure (leisure centers), combinaties van horeca en winkels, verwevenheid van winkel- en internetverkoop. Maar in redelijkheid is er niet veel groei te verwachten.
- De horeca is fors gegroeid. Niet alleen absoluut, maar ook in percentages: van 6.1% naar 6.9%. de bijdrage van de horeca aan de werkgelegenheid is in Amsterdam bijna twee keer zo hoog als landelijk gemiddeld. Dat past bij de staat van de stad als toeristenmagneet. En de groei past bij het beeld van de sterk toegenomen drukte in de stad. Niet die hele 7% zijn toe te schrijven aan toeristen: Amsterdammers maken zelf ook gebruik van de horeca. Veel zelfs: er lijkt een direct verband te bestaan tussen de toenemende bevolkingsdichtheid en met name de daghoreca, kleinbehuisden die de koffiezaken als verlengde huiskamer gebruiken. Daar staat tegenover dat het rendement van het toerisme niet alleen in de horeca zichtbaar wordt. Ook de detailhandel en de cultuur profiteren ervan. Maar toch maakt het nog steeds bescheiden percentage van 7% duidelijk dat Amsterdam niet van het toerisme leeft. Het is een zeer zichtbare maar uiteindelijk niet meer dan middelgrote sector.
- De ict is een forse groeier. Nu heeft de ict nooit stil gestaan, maar een groei met bijna een kwart in vier jaar tijds is zeer fors. Het tekent de opkomst van Amsterdam als ict-stad.
- Goed nieuws is de lichte groei in de financiële instellingen. Amsterdam heeft als financieel centrum na 2008 grote klappen gehad. Die klappen zijn nog steeds niet helemaal verwerkt. De banken blijven banen afstoten. Maar mogelijk zijn er voldoende nieuwe en kleinere spelers op de markt gekomen. De stad heeft z'n kennis goed kunnen vasthouden.
- De grote verrassing in de opsomming is de rubriek 'advies en onderzoek'. Die groeide van 16.8% naar 18.3% van de totale werkgelegenheid in vier jaar tijd en is veruit de grootste sector in Amsterdam. Nu is de statistiek gewillig. De opsomming is afkomstig van het Amsterdamse OIS en is niet helemaal te vergelijken met de categorieën van het landelijke CBS. Maar toch is die

spectaculaire opmars van ‘advies en onderzoek’ veelzeggend. Er zit een nauwe samenhang tussen de rubriek ‘advies en onderzoek’ en het leger van zzp’ers en andere micro-ondernemingen. Dat leger geeft Amsterdam weer z’n flexibiliteit als creatieve stad.

- De laatste verrassing in de opsomming is de groei van de rubriek cultuur en sport. Door de rijksbezuinigingen in 2011 kreeg de werkgelegenheid in de cultuur flinke klappen en Amsterdam werd daar als culturele hoofdstad van Nederland extra hard door getroffen. Maar de werkgelegenheid is alweer groeiende.

Het is spannend om te zien wat er de komende jaren met de arbeidsparticipatie in Amsterdam gebeurt. De bruto arbeidsparticipatie – het aandeel dat de werkenden en de naar werk zoekenden hebben in de totale bevolking van 20 tot 65 jaar – is van 2003 tot 2015 gestegen van 66% naar 72% en is ook in de crisis zo goed als stabiel gebleven. De Amsterdamse participatie ligt iets boven het landelijk gemiddelde. Al moeten we de kanttekening maken dat er een groot verschil is tussen de participatie van hoogopgeleiden (85%) en laagopgeleiden (50%); waarbij die laatste een licht dalende lijn vertoont.¹¹ Maar vanuit de theorie dat het in de nabije toekomst steeds meer zal gaan om ‘mensgericht werk’, stemt dit korte sectorale overzicht niet somber. De sectoren waar we veel repetitieve arbeid kunnen verwachten (zoals de handel en de logistiek) staan onder druk, maar de sectoren waar unieke en vaak communicatieve producten worden gemaakt (zoals de adviesdiensten en de cultuur) groeien flink.

De opmars van de zzp’er

Tot slot van dit korte structuuroverzicht het volgende. Er is een opmars gaande van zzp’ers en andere micro-ondernemingen. Er wordt wel gesuggereerd dat dit het gevolg is van gebrek aan banen in loondienst. Maar de opmars is al decennia gaande, dwars door de conjuncturele omstandigheden heen. De motor van de opmars is niet de economie, maar de ‘lifestyle’: geïndividualiseerde stedelingen houden er niet meer van ‘voor een baas’ te werken. Amsterdam is koploper, het gaat inmiddels om 24% van de beroepsbevolking (landelijk 17%). Het einde van de opmars is nog niet in zicht. Er zijn westerse landen waar 30 of zelfs 35% van de beroepsbevolking als zelfstandige werkt. Er zitten voor- en nadelen aan deze ontwikkeling. Een voordeel is natuurlijk de enorme flexibiliteit van de economie. En ook een voordeel is het gemakkelijke schakelen tussen werk, vrije tijd, vrijwilligerswerk, burgerschap en mantelzorg. Zzp’ers brengen een heel nieuwe dynamiek in stad en wijk. Een nadeel is de moeizame opbouw van kennis. Om kennis te ontwikkelen en te bewaren, zijn continuïteit en een institutioneel geheugen nodig. Met allemaal zzp’ers, beginnen discussies steeds weer opnieuw. Voor het WSP is de opmars van de zzp’er ook lastig. Zzp’ers nemen geen personeel aan. En er zijn geen sectororganisaties die als ‘sparring partner’ kunnen optreden.

Maar met straks 30 of 35% zelfstandige arbeid in de beroepsbevolking, ligt het voor de hand dat het WSP gaat nadenken over een strategie om aan deze kwaliteit van de Amsterdamse economie kansen te ontlenen voor het bestand van werkzoekenden.

¹¹ Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2017

Arbeidsparticipatie in Amsterdam

De Staat van de Stad bevat een overzicht van de situatie in de stad in termen van leefsituatie en participatie van Amsterdammers op tal van terreinen. De Staat van de Stad wordt sinds 2000 eens in de twee jaar gemaakt. Naar aanleiding van 'De Staat van de Stad Amsterdam 9', OIS, Gemeente Amsterdam, hoofdstuk 'Participatie in Arbeid'(nog te verschijnen), doen we de volgende observaties:

- *De potentiële beroepsbevolking (alle 15-74 jarigen) groeit in Amsterdam met 7%, van 658.000 mensen nu naar 703.000 personen in 2015. Landelijk groeit de potentiële beroepsbevolking met slechts 1%. De vijver om personeel in te werven, blijft in Amsterdam relatief groter dan elders in het land*
- *Tweederde deel van de potentiële beroepsbevolking is ook feitelijk aan het werk en nog eens 5% zoekt werk. 28% van de beroepsbevolking – dat zijn 184.000 volwassen Amsterdammers – heeft geen werk en zoekt ook geen werk*
- *De participatiegraad bedraagt dus 72%. Dat is hoog, maar niet extreem hoog. Landelijk is het 74%. Zweden zit op 75%, Zwitserland op 80% en Europees koploper IJsland op 82% (het is in IJsland voor de crisis ooit 90% geweest). Er is verband tussen opleidingsniveau en participatie en dat verband is ook geografisch zichtbaar. Op IJburg is de arbeidsparticipatie het hoogste van heel Amsterdam, met 79%. Waarmee overigens ook een landelijk verschijnsel onderstreept wordt: de Vinexwijken kennen een zeer hoge arbeidsparticipatie. Ook in Centrum-West is de participatie hoog. De wijk met de laagste participatie is Bijlmer Oost (57%).*
- *Zou er in de toekomst nog vraag zijn naar arbeid, dan is er in Amsterdam in theorie nog enige rek in het aanbod. Maar het gaat wel om lager geschoold aanbod*
- *Het aandeel 55-plussers in de beroepsbevolking gaat sterk toenemen. De beeldvorming van de Amsterdamse professional als jong en hip, komt door de demografische ontwikkeling vanzelf onder druk te staan*
- *Mannen werken vaker (72%) dan vrouwen (64%), maar het verschil wordt steeds kleiner. De feminisering van de arbeidsmarkt gaat door*
- *De 'Amsterdammers werken gemiddeld 32.5 uur per week. Mannen maken meer uren per week (35) dan vrouwen (30). Laagopgeleiden werken minder uren (26 uur) dan hoogopgeleiden (35 uur)'. In dit citaat uit Staat van de Stad zit een kleine revolutie verpakt. De mannelijke en de vrouwelijke arbeidsduur ontlopen elkaar weinig meer. Het idee dat de man kostwinner is en de vrouw parttime voor de extra's zorgt, is verleden tijd. Ook de lengte van de arbeidsduur is opmerkelijk. Nederland was altijd koploper in parttime banen. Maar banen van 30 tot 35 uur zijn niet prototypisch parttime*
- *Met enige goede wil kunnen we Amsterdam een meritocratie noemen, een samenlevingsvorm waar hard werken loont: de langste arbeidsduur treffen we aan in de rijkste en hoogstopgeleide wijken*
- *De opmars van het aantal zelfstandigen hebben we hierboven al aangestipt. Hoogopgeleiden, mannen en Amsterdammers met een Nederlandse achtergrond zijn voorop*

gegaan in de opmars van zelfstandige arbeid. Maar de afgelopen tien jaar is de grote groei juist afkomstig van middelbaar opgeleiden (+38%), vrouwen (+48%) en migranten (+41%).

In- en uitgaande pendel

Om het globale beeld van de Amsterdamse marktstructuur te completeren, besteden we nog enkele woorden aan de pendel.

Amsterdam heeft een werkgelegenheidsquote van 125. Dat wil zeggen dat er voor 100 leden van de beroepsbevolking 125 banen zijn.¹² Het werk in Amsterdam kan dus alleen gedaan worden met een flinke inkomende pendel. Amsterdam is niet de enige economische centrumstad in Nederland. Koploper is Haarlemmermeer, de vestigingsplaats van Schiphol. De polder heeft 185 arbeidsplaatsen voor 100 leden van de beroepsbevolking. De Amsterdamse centrumfunctie is praktisch even groot als die van Eindhoven, Zwolle, Utrecht en Groningen. De Economische Verkenningen noemen de absolute aantallen: 119.000 Amsterdammers werken buiten de stad, 288.000 niet-Amsterdammers kruisen hun pad als ze de stad binnenkomen om naar hun werk te gaan. Er is dus een positieve woon-werk balans van 169.000, dat is meer dan de hele potentiële beroepsbevolking van Eindhoven. Opvallend is dat slechts 58% van de inkomende pendel van dichtbij komt: Haarlemmermeer, Gooi en Vechtstreek, Almere, Zaanstreek-Waterland, IJmond en Haarlem. De andere 42% komt van verder weg. Van de uitgaande pendel is zelfs 48% op weg naar 'verre' bestemmingen. Het hoort bij een hoogopgeleide arbeidsmarkt, waar pendelafstanden minder tellen. Het roept ook de opmerking uit het voorwoord van dit rapport in herinnering, dat Amsterdam geen stad, maar een 'mentaliteit' is. Het is niet goed mogelijk om de grenzen van de stad als economische eenheid op de kaart aan te wijzen. Het voordeel van een groot pendeloverschot is een verminderde kwetsbaarheid voor de conjunctuur. Mocht de werkloosheid stijgen, dan deelt Amsterdam de last met de omgeving. De stad betaalt natuurlijk ook een prijs voor de pendelafhankelijkheid. Die prijs is elke dag zichtbaar op de volle stations en de drukke wegen naar de stad.

Balans

We hebben drie dingen naast elkaar gezet: de theorie over 'mensgericht werk' als de enige werksoort waarin groei van werkgelegenheid is; de economische agenda van de kennissteden met daarin een prominente rol voor de gevolgen van robotisering; en de huidige structuur van de werkgelegenheid in Amsterdam. We gaan op deze plaats geen oordeel geven over de betekenis van de automatisering. We kunnen wel iets zeggen over hoe de vraag naar arbeid zich inhoudelijk zal ontwikkelen:

- Er zullen steeds minder banen zijn waar menselijk contact niet of nauwelijks een rol speelt. Voor veel banen zal zelfs gelden dat werken vooral praten en schrijven is. De rol van sociale vaardigheden (communiceren, rapporteren, dienst verlenen, bejegening) en werknemersvaardigheden (discipline, verantwoordelijkheid) zal nog veel verder toenemen. Dat

¹² Atlas Gemeenten 2017

zelfde geldt voor taalvaardigheid. Werken is bijna niet meer mogelijk zonder het voornaamste communicatievehikel te gebruiken: de Nederlandse taal, gevolgd door de Engelse.

- MBO niveau 2 geldt nog steeds als startbewijs op de arbeidsmarkt, maar in een stad als Amsterdam is dat een te laag scholingsniveau voor een duurzame loopbaan. Eigenlijk is niveau 3 al te laag. Ook in functies zonder formeel kwalificatieniveau-eis (zoals bediening in horeca) is niveau 3 of hoger gewenst vanwege het achterliggende competentieniveau. De Amsterdamse consument is veeleisend.
- Tot nadere order is een beroepskwalificatie van MBO niveau 4 of hoger in de techniek (ongeacht de specialisatie) een zekere ticket naar een goede loopbaan. Omdat in de techniek een goed aanbod aan arbeid groot zijn eigen vraag schept, is 'op voorraad scholen' in de techniek een goede manier om de arbeidsmarkt te versterken
- Met een beroepsbevolking die straks voor 30% of meer uit zzp'er of micro-ondernemer bestaat, staat het aantal banen in reguliere loondienst onder druk.

Derde typering: de Amsterdamse paradox

Een jaar of tien geleden werd in het toenmalige Amsterdamse Platform Arbeidsmarkt Onderwijs veel gediscussieerd over de ‘Amsterdamse paradox’. De paradox leunt sterk op de notie dat opwaartse mobiliteit of sociale stijging vooral te maken hebben met een dynamische context, waarin veel kansen en veel beweging merkbaar zijn en waarin zich veel ‘goede voorbeelden’ bewegen. Er was tien jaar geleden zicht gekomen op de razendsnelle transformatie van de stad, destijds samengevat met het woord ‘gentrification’.

Snelle ‘gentrification’ en zwarte vlucht

De transformatie werd vaak in kaartbeelden uitgedrukt:

- Er was eerst sprake van de ‘wig’, een wig-vormige corridor van het Centraal Station zuidwaarts, door de binnenstad naar de Zuidas en Buitenveldert, eindigend in Amstelveen. Dat was de rijke kant van de stad. Aan weerskanten van de wig bevond zich het volkse Amsterdam, waar zowel de migranten woonden als de autochtone Amsterdammers en waar de klanten van de Sociale Dienst zich bevonden
- Heel kort is die wig en boemerang geweest; bij het Centraal Station kwam er een knik naar het noordoosten, toen de IJ-oeveren en IJburg ontdaan werden van de bouwsteigers. Daar kwam een populatie vergelijkbaar met de wig: hogere stedelijke middenklasse, ‘urban life style’
- Intussen is iedereen er al weer aan gewend dat de boemerang is uitgedijd tot een soort koekepan. IJburg is het handvat, maar er zit een reusachtige schep aan vast: Amsterdam binnen de ring. In een tempo van soms nog geen twee jaar zijn hele buurten door een stedelijke transformatie gegaan. Nu wordt al weer enkele jaren aangenomen dat met de ring een natuurlijke grens is bereikt van de ‘gentrification’.

De ‘Amsterdamse paradox’ was het verschijnsel dat de bloei van de stad enorme loopbaankansen bood voor velen, maar juist door z’n tempo ook groepen uitsloot. Veranderingen kunnen te hard gaan. Een voorbeeld was de supermarkt of groentewinkel van een migrant in West of Nieuw-West. De eigenaar kon zich in de voorheen gemengde wijk goed handhaven. Maar binnen twee jaar veranderde de bevolking en wijzigde ook het koopgedrag. Niet meer goedkope groenten, maar kant-en-klaar maaltijden met een traiteur-kwaliteit werden door het nieuwe publiek gevraagd. De markt bewoog zich zo snel opwaarts, dat de ondernemer het niet meer kon bijbenen en het veld ruimde. Een ander beeld was de westkant van de A10, waar steeds meer kantoorgebouwen van internationale bedrijven verrezen. Ze keken letterlijk neer op een buurteconomie die in het gehele niet profiteerde van de komst van al die werkgelegenheid en koopkracht en letterlijk in de schaduw van de hoogbouw verpieterde.

Een belangrijk onderdeel van de paradox was de zogenaamde ‘zwarte vlucht’: het vertrek van migranten die begonnen waren aan een traject van sociale stijging, de stad uit. Het ging om een ‘middenklasse in wording’: mensen met een vaste baan in de beveiliging, de zorg of de logistiek, die middenklasse waarden

begonnen te omarmen, zoals een voorkeur voor een rustige en groene omgeving, goed onderwijs, een kloppend huishoudboekje en ook een zekere anonimiteit. Ze ontgroeiden de sociale controle en groepsdruk in sommige migrantengemeenschappen en vertrokken naar Hoofddorp, Almere of andere plaatsen. Er kwam daardoor een gat in de sociale ladder. Sociale mobiliteit veronderstelt de beschikbaarheid van goede voorbeelden. Een net aangekomen laaggeschoolde migrant kan zich niet spiegelen en optrekken aan een geslaagde hooggeschoolde ondernemer die volledig geïntegreerd is. Hij kan zich wel spiegelen aan mensen die dichtbij hem staan, maar net iets verder zijn. Dan wordt het lastig wanneer juist die rolmodellen de stad verlaten. De 'Amsterdamse paradox' was dus een uitdrukking voor de tegenstelling tussen een zeer hoge dynamiek vanuit de 'upper middle class' en een stagnatie aan de onderkant vanwege een ontbrekende 'lower middle class'.

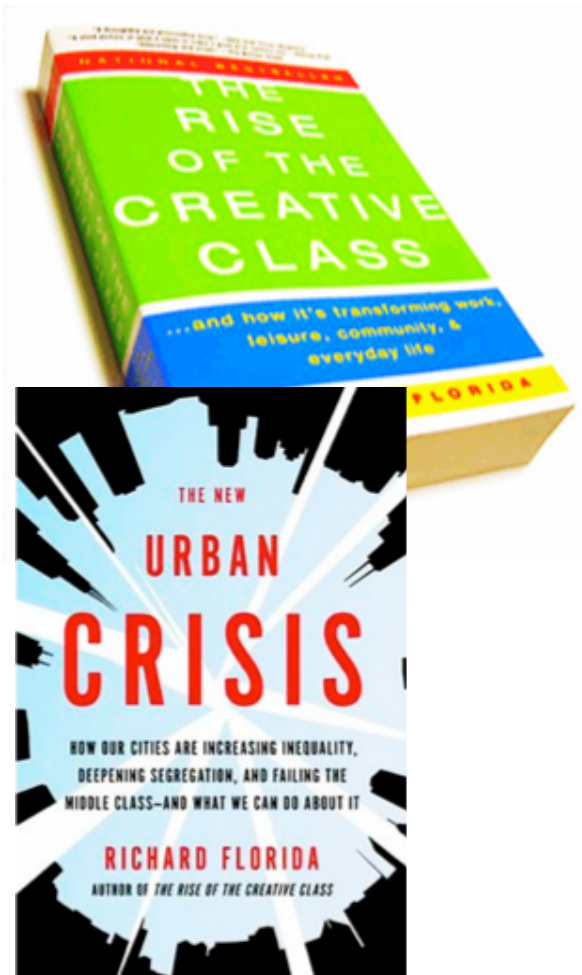
De paradox als bijverschijnsel van de stedelijke bloei

Hoe staat het er tien jaar later, in 2017, met de paradox voor?

Laten we kort uitzoomen aan de hand van een invloedrijke arbeidsmarktonderzoeker: Richard Florida. Deze Amerikaan publiceerde in 2002 'The Rise of the Creative Class'. In dat boek beschreef hij nauwkeurig hoe een select aantal steden erin slaagde om de goede mix van bedrijven, jonge en hoogopgeleide mensen en culturele voorzieningen aan te trekken. De combinatie van menselijk talent met bedrijven waar veel verdiend wordt en een context waarin creativiteit, innovatie en cultuur worden aangemoedigd, zou de motor worden voor een snel groeiende welvaart in die steden. 'The Rise of the Creative Class' was in Amsterdam een zeer populair boek. Het lag – zoals dat heette – op de nachtkastjes van de wethouders, ongeacht hun politieke kleur.

De vraag is of dat ook gaat gebeuren met het nieuwste boek van diezelfde Richard Florida. Alleen de titel al is heel anders dan het optimisme van 2002. In 'The New Urban Crisis' (2017) kondigt Florida aan dat er een crisis op de steden af zit te komen die in impact vergelijkbaar is met de crisis van de jaren zestig en zeventig (toen Amsterdam en andere steden leeg liepen vanwege de vlucht naar de buitenwijken en de nieuwe steden in het groen. Wat bedoelt hij?

De paradox

In de kern is zijn betoog statistisch van aard. In 'The Rise of the Creative Class' toonde hij aan dat er een samenloop was van 'creatieve klasse' met bloei van steden. En in 'The New Urban Crisis' legt hij cijfers over de creatieve klasse in (Amerikaanse) steden naast cijfers over economische segregatie, loon- en inkomensongelijkheid en de (on-) betaalbaarheid van woningen. En weer toont hij een samenhang aan: hoe sterker de creatieve klasse, hoe groter de economische segregatie. De afstand tussen de creatieve klasse die de stad heeft aangejaagd en de onderkant van de arbeidsmarkt is nu zo groot geworden, dat er amper meer contacten zijn. Letterlijk schrijft hij: "Hoe groter en hoe dichter en hoe hoger de kennisintensiteit en de technologie gedrevenheid van een stad is, hoe groter de ongelijkheid in die stad wordt" (The New Urban Crisis, p. 82, eigen vertaling). Het klinkt allemaal bekend: alsof de 'Amsterdamse paradox' van tien jaar geleden zich heeft opgewerkt tot een algemeen verschijnsel in de sterkste steden van de westerse wereld. Maar het is wel een bizarre wending in de stadsgeschiedenis. De grote stad is altijd een emancipatiemachine geweest voor eigenzinnige mensen: in de stad kon je je losmaken van sociale controle en je eigen talenten tot ontplooiing brengen.

Die rol van emancipatiemachine is voorbij. Het lijkt er op of je als lid van een kwetsbare populatie beter af bent buiten de grote stad dan er binnen. De kansen op sociale stijging voor deze Amsterdammers liggen eerder in Haarlemmermeer, Aalsmeer of Almere dan in Amsterdam zelf.

Het kost het nodige werk om de analyse van Florida ook voor Amsterdam uit te voeren. Maar een aanwijzing dat de paradox een 'fact of life' geworden is, zagen we al voorbij komen in de paragraaf over de archipel van kennissteden en dan met name in de gegevens over het gebruik van voorzieningengebruik. Amsterdam scoort zeer hoog als het gaat om de omvang van het bijstandsbestand, maar een stuk lager als het gaat om het gebruik van sociale regelingen. In Utrecht en Leiden is de mismatch nog groter: relatief grote bijstandsbestanden in steden met een uitgesproken laag gebruik van regelingen. Voorheen was een bijstandsbestand een uitdrukking van een kwetsbare sociale structuur. Het was het topje van de ijsberg: de zichtbare piek van een bredere sociale problematiek. Voor een stad als Maastricht is dat nog steeds zo. Voor de vijf kennissteden is dat niet meer het geval. Ze hebben grote bijstandsbestanden in een voor het overige weerbare populatie. Die bestanden zijn eilanden geworden, zonder connectie met hun omgeving. Florida gebruikt er het beladen woord 'segregatie' voor.

Florida bekent dat hij zich vergist heeft: hij zag in 'The Rise of the Creative Class' de schaduwkant van de bloei van de kennissteden niet aankomen. Natuurlijk is het mogelijk dat hij zich weer vergist. Wie de krant openslaat komt voortdurend berichten tegen dat Amsterdam 'over the top' is. Er is opnieuw een vlucht op gang gekomen. Nu niet van de lagere middenklasse naar groene nieuwbouwsteden, maar uitgerekend van de creatieve klasse die de stad groot heeft gemaakt. Ze gaan naar het Gooi, Zaanstad, Haarlem of Leiden. Dat zijn woonmilieus die nog op Amsterdam lijken, maar qua prijs, toeristische drukte en cultuur nog niet 'over the top' zijn. Misschien dat we over tien jaar vaststellen dat Amsterdam met het beginnende verlies van de creatieve klasse een nieuwe probleefase is ingegaan. Maar voor dit moment rijst er een heel andere vraag. De 'Amsterdamse paradox' die tien jaar geleden als een groeiende drempel voor de kwetsbare Amsterdammers werd gesignaleerd, blijkt achteraf te passen in een patroon. Het is een paradox geworden van alle 'sterrensteden'. Wat is er nog voor uitweg voor de minderheid aan Amsterdammers die geen deel heeft aan de kenniseconomie en er onder de huidige omstandigheden ook niet tussen zal komen? Wat zijn – anders gezegd – de perspectieven voor de klanten van het Werkgeversservicepunt? Daar gaan we in hoofdstuk 4 bouwstenen voor aandragen.

Consequenties, beleid en aanbevelingen

Recapitulatie

Een jaar of vijftien geleden telde Nederland nog veel 'uniforme' sociale problematiek. Achter de eerste voordeur kwam een ww-uitkering binnen (al dan niet als draaideuruitkering op grond van steeds weer kortlopende banen), achter de tweede voordeur een arbeidsongeschiktheidsuitkering en achter de derde een bijstandsuitkering. Het verschil tussen de uitkeringen had vooral te maken met de techniek van de regeling, niet met een andere sociale problematiek achter die drie voordeuren. Wijken en steden met een hoge arbeidsongeschiktheid, hadden ook een hoge bijstandsscore.

Die tijd lijkt achter de rug. In de steden uit de matrix in hoofdstuk 1 zien we alleen Maastricht en in iets mindere mate Nijmegen teruggekomen met een samenhang tussen de drie uitkeringsystemen (WW, AG, Bijstand). Voor Amsterdam is die samenhang er niet meer. De WW lijkt in Amsterdam vooral met de conjunctuur mee te bewegen en minder afhankelijk te zijn van het sociale profiel van de cliënt. Het aantal arbeidsongeschikten is niet bijzonder hoog en het aantal Wajongers is zelfs uitgesproken laag; alles relatief gezien. Het bijstandsbestand blijft daarentegen omvangrijk. Op grond van deze analyse, kunnen we verwachten dat de harde of 'granieten' kern van werkzoekenden vooral een zaak van bijstandsgerechtigden is.

De gemeente Amsterdam becijfert de 'bestandsomvang werkzoekendenuitkering' in de stad op circa 42.000 personen.¹³ Volgens eigen inzichten van het WSP zien we de grootste in- en uitstroombewegingen in omstreeks 20% van dat bestand. De overige 80% vormt voor een groot deel het 'granieten bestand', zeker de mensen op trede 1. Bij trede 2 is het beeld iets complexer (vluchtelingen kunnen onverwacht snel weer uitstromen). Maar er blijft een granieten bestand over van enkele tienduizenden mensen. Dat bestand is een geïsoleerd eiland geworden in een hyperdynamische stad. De kans dat mensen uit het granieten bestand een vaste en duurzame baan vinden op de lokale arbeidsmarkt wordt kleiner. De minimaal noodzakelijke opleidingskwalificatie beweegt zich naar MBO 4, de eisen ten aanzien van vaardigheden nemen toe en er zijn weinig contactplaatsen tussen het granieten bestand en de rest van de stad. Er zal best wat rek zitten in proefplaatsingen, stages, beschut werk en dergelijke. Maar om aan een marktconforme vraag te voldoen, is een aanzienlijk kwalificatieniveau nodig. Het is een schrale troost dat Amsterdam deze omstandigheid deelt met de andere kennissteden in Nederland en met de internationale kennissteden, de 'sterrensteden', zoals Florida ze noemt. Er zijn geen gemakkelijke oplossingen. Maar laten we een paar benaderingen in kaart brengen.

Florida concentreert zich op een reconstructie van de stedelijke omgeving. Zijn vraagstelling gaat natuurlijk niet uit van een bijstands-, ww- of ag-bestand: dat bestaat in de Verenigde Staten niet in een vergelijkbare vorm. Zijn vraagstelling gaat uit van het armoedeprobleem in het algemeen, een veel grotere groep. Het gaat hem om het herstel van de functie van de stad als emancipatiemachine. Sommige van zijn

¹³ Interne notitie Gemeente Amsterdam (maart 2017).

suggesties zijn voor Nederland en Amsterdam niet relevant. Zo zijn de Amerikaanse steden vaak zo opgebouwd, dat er amper menselijk contact gelegd kan worden. Eén van Florida's aanbevelingen is om een belasting in te voeren op slecht benutte grond. Zo wil hij een einde maken aan de eindeloze parkeerplaatsen en slecht ontwikkelde terreinen en een prikkel scheppen om wonen en werken in hogere dichtheden bij elkaar te brengen. Voor Nederland is dat geen zinnige suggestie: de Nederlandse steden hebben al een hoge dichtheid.

Opiniebijdrage: de toekomst van kwetsbare mensen op de arbeidsmarkt

De Participatiewet is de opvolger van de wet werk en bijstand, de wet op de sociale werkvoorziening en de wet voor jonggehandicapten. In de naam van de wet ligt de pretentie besloten: er is voor iedereen plaats op de markt, mits met goede ondersteuning. En die pretentie zal ook voor ag-cliënten gelden. Kan die pretentie waargemaakt worden? De status van Amsterdam als 'sterrenstad' maakt die intentie moeilijk.

De Amsterdamse arbeidsmarkt is zeer competitief. De stad is welvarend en groeiend, maar die welvaart vergt een prijs. Die prijs is een hoge productiviteit. De markt is in zekere zin ook instabiel. Bedrijven komen en gaan. Over tien jaar zullen bedrijven een leidende rol spelen die nu nog niet eens bestaan. De 'urban professional' houdt het hoog competitieve leven vol door voortdurend aan zijn talent te werken. En de onzekerheid past hem ook als levensstijl: hij wil geen standaard loondienstomgeving. Er moeten avontuur en autonomie zijn in het leven, ook in het werk. Is het realistisch om te veronderstellen dat er in zo'n economie ruimte is voor en vraag naar mensen die begeleiding, stabiliteit en ondersteuning nodig hebben?

Het Werkgeversservicepunt is voor het plaatsen van kandidaten grotendeels afhankelijk van de goede wil van bedrijven. Bedrijven die breed in de samenleving willen staan en aandacht hebben voor diversiteit, inclusief mensen die begeleiding nodig hebben. Het leidt tot proefplaatsingen, tijdelijke aanstellingen, parttime-aanstellingen, stages. Die initiatieven brengen verbindingen tot stand tussen het bestand van werkzoekenden en de reguliere markt. Maar het komt maar heel weinig voor dat iemand uit het 'granieten bestand' een baan verwerft op de markt waarmee hij blijvend in zijn eigen levensonderhoud kan voorzien.

Er wordt zeker in de 'sterrensteden' vaak gewezen op het begrippenpaar SMO en MVO, sociaal-maatschappelijk ondernemen en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Idee is dat er veel bedrijven zijn die zich graag met deze begrippen willen onderscheiden en in hun marketing willen aangeven breed in het leven te staan. Mogelijk zou juist in steden als Amsterdam een consument zijn die dat waardeert en bereid is er een prijs voor te betalen. Maar bezien vanuit de motieven van de werkgever, zijn smo en mvo wankelende bronnen voor beleid. Het lijkt op het sponsoren van cultuur en sport. Het hoort erbij, maar het raakt niet de kern van de bedrijfsvoering. Zeker wanneer een kwetsbare onderneming in het midden- en kleinbedrijf tegenslag in de markt ondervindt, neemt de competitiedruk toe en is er alleen aandacht voor de kern van de bedrijfsvoering.

*Recente rapporten maken het probleem nog eens extra **duidelijk**¹⁴. Bij de plaatsing van een kwetsbare kandidaat is het uitgangspunt doorgaans dat hij ondersteuning moet krijgen om zich aan te passen aan de bedrijfsomgeving. Maar de afstand tussen een kandidaat en het reguliere functieprofiel in een bedrijf is vaak echt groot. Er is heel veel voor nodig om die afstand te overbruggen. De plaatsing blijkt alleen effectief bij het omdraaien van het uitgangspunt: niet de kandidaat, maar het bedrijf moet zich aanpassen. In het UWV wordt dat de 'inclusieve arbeidsorganisatie' genoemd. Is dat een in de Amsterdamse economie met de hoge competitiedruk wel een realistische vraag? Zijn de rust en de aandacht er wel voor? Of is er een andere manier om mensen die blijvend niet aan de hoge kwalificatie eisen op de Amsterdamse markt kunnen voldoen toch duurzaam te laten participeren? Kennelijk is het nodig om een werkomgeving te scheppen die zich aan deze kandidaten aanpast, in plaats van andersom. Zo'n omgeving was er: de sociale werkplaats. Wellicht is de sociale werkplaats aan een*

¹⁴ Kennisverslag UWV 2014-2, p. 23 e.v. en aldaar genoemde bronnen.

herwaardering toe. Er is genoeg maatschappelijk nuttige arbeid te verrichten waar geen koopkrachtige vraag tegenover staat.

In de praktijk van nu is het WSP afhankelijk van bedrijven van goeden wille, die een vorm van solidariteit betrachten met kwetsbare stadgenoten. Het is niet helemaal vrijblijvend; op de achtergrond speelt de 'dreiging' van een verplicht quotum mee, wanneer 'goodwill' niet genoeg is. Misschien is een andere vorm denkbaar om de solidariteit van sterk met kwetsbaar op een niet-vrijblijvende manier vorm te geven: een belasting. Een afzonderlijke belasting voor alle bedrijven ter bekostiging van participatie van mensen die de productiviteitsdruk in een sterrenstad niet aankunnen en hun bijdrage kunnen leveren binnen de structuur van een goed toegeruste sociale werkplaats, maakt voor elk bedrijf inzichtelijk wat de solidariteit kost. Het vragen van draagvlak voor die belasting is wellicht een beter appèl op de bedrijven dan de combinatie van 'goodwill' met de dreiging van een quotum.

Opiniebijdrage: wat is het uitgangspunt voor het WSP, het kwetsbare aanbod of de vraag van werkgevers?

Het WSP werkt met bestanden van werkzoekenden en tracht personen uit die bestanden te bemiddelen naar (leer-)werkplekken en vacatures van werkgevers. In de publiciteit richt het WSP zich vooral op ondernemers met een 'sociaal hart' die bereid zijn om ruimte te scheppen voor arbeidsgehandicapten of anderszins mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Op zich zou dat appèl op het sociale hart niet nodig moeten zijn: de Participatiewet houdt de mogelijkheid achter de hand om werkgevers met meer dan 25 werknemers te verplichten om te voldoen aan een quotum voor arbeidsgehandicapten. Het appèl op het sociale hart heeft daardoor iets dubbels. Is het nu goodwill of is het een verplichting? Goedschiks of kwaadschiks? Dienst verlenen of afdwingen?

Laten we een blik werpen op het dilemma vanuit de geschiedenis.¹⁵

Het vervullen van een vacature is in de geschiedenis van de arbeidsmarkt altijd een 'deal' geweest, een match tussen vraag en aanbod. Het WSP is met de opdracht tot matching of bemiddeling de erfgenaam van een lange reeks voorgangers. De historici fixeren het begin van de geschiedenis op 1902. Toen begon de gemeente Schiedam een 'arbeidsbeurs'. Sindsdien loopt er een ononderbroken lijn van overheidsbemoeienis met de arbeidskansen van kwetsbare mensen.

Bijna even oud als die geschiedenis is het debat over de werkwijze. Er zijn globaal twee benaderingen:

- Je moet je als publiek gefinancierde organisatie alleen richten op mensen die niet op eigen kracht een baan kunnen verwerven. Voor die mensen zijn twee soorten diensten toegankelijk: versterking van hun competenties enerzijds en bemiddeling naar vacatures anderzijds. Het succes van de organisatie mag worden afgemeten aan de hand van het succes van plaatsen van juist de meest kwetsbaren. Deze benadering wordt wel het 'rechtvaardigheidsmotief' genoemd. Het verhaal begint immers met het recht op participatie van iedereen*
- Je moet je als publiek gefinancierde organisatie laten leiden door de vraagzijde van de markt. Het heeft geen zin om met mensen de markt te betreden waar geen vacatures voor zijn, noch manifeste vacatures (gemeld en beschreven), noch latente vacatures ('op voorraad' personeel aannemen). De kwaliteiten van het aanbod moeten geboetseerd worden aan de hand van de eisen van de vraagzijde. Deze benadering wordt wel het 'doelmatigheidsmotief' genoemd.*

Nu is de rol van de publieke matchmakers op de arbeidsmarkt de laatste vijftien jaar beperkt geraakt. Ten eerste maakt een zeer groot deel van de werkgevers in het geheel geen gebruik meer van bemiddelaars, maar zoekt via internet naar kandidaten. Internet is te beschouwen als een vorm van zelfbemiddeling (met de kanttekening dat nog steeds een flink deel van de populatie niet digitaal vaardig is en eigenlijk gewoon een ouderwets arbeidsbureau nodig heeft). Ten tweede beperkt het WSP zich tot een beperkt arbeidsaanbod, namelijk de bestanden van werkzoekenden. En daaruit bij voorrang de meest kwetsbaren, de minder kwetsbaren worden

¹⁵ Deze opiniebijdrage leunt op het artikel 'Laaggeschoold en hooggeschoold bij elkaar houden: op zoek naar een draaggolf'. In 'Pieken aan de Amstel' deel 4. Arbeidsmarktmonitor van het Platform Arbeidsmarkt en Onderwijs, Gemeente Amsterdam, 2009

geacht op eigen kracht een baan te vinden. Het WSP vertrekt dus vanuit het rechtvaardigheidsmotief.

Kan dat een blijvende impact hebben, ook zonder de verplichting vanuit de Participatiewet?

Op het eerste gezicht lijkt het doelmatigheidsmotief – de vervulling van moeilijke vacatures in het bedrijfsleven – ver af te staan van het rechtvaardigheidsmotief – kwetsbare werkzoekenden steunen. Maar als we iets verder kijken, krijgt het rechtvaardigheidsmotief alleen een kans door het nastreven van doelmatigheid. De afnemers van het WSP moeten immers eerst als klant worden gewonnen voordat op het eerste gezicht minder aantrekkelijk kandidaten kunnen worden geplaatst. Je moet als werkgever een zinvolle vraag aan het WSP kunnen stellen. Mochten werkgevers het beeld hebben dat het WSP uitsluitend de meest kwetsbaren zal aanbieden, dan zullen ze hooguit vanuit een ‘goodwill’ motief klant willen worden, tijdelijk en buiten hun eigenlijke bedrijfsvoering om. Het WSP zal niet in het ‘recruitmentsysteem’ van de werkgevers komen.

Het gaat om twee begrippen: bemiddeling en kwalificatie.

Bemiddeling is een noodzaak, ten eerste om de markt praktisch te leren kennen en te weten te komen welke mensen op welke wijze voor welke banen moet worden gekwalificeerd, ten tweede om gekwalificeerden feitelijk de markt op te brengen. Aan bemiddeling is verder de ijzeren logica van de tweezijdigheid inherent; je moet per definitie twee partijen in een klap helpen. Je kunt niet principieel voor de ene of de andere kant kiezen.

Kwalificatie betekent in de eerste plaats dat het WSP voldoende gekwalificeerd moet zijn om geloofwaardig te kunnen interveniëren in de markt. Dat stelt eisen aan de kennis over en contacten met de markt en aan de mate waarin het WSP zich als partner en leverancier van de bedrijven kan opstellen.

In de tweede plaats moet ook het arbeidsaanbod gekwalificeerd zijn: op het moment dat een werkzoekende zich bij de werkgever meldt, moet geen sprake meer zijn van een kwalificatietekort. Eventuele tekortkomingen in training, competenties of motivatie moeten door aanbodversterking achterhaald en irrelevant gemaakt zijn, of binnenkort irrelevant worden.

Deze wederkerigheid is uitgedrukt als de ‘draaggolfgedachte’: juist om in staat te zijn een kwetsbaar aanbod naar de markt te brengen, moet een bemiddelaar investeren in de vraagzijde van die markt. Voor succesvolle interventie in de markt zijn nodig:

- *Een dynamische arbeidsmarkt met veel mobiliteit, veel wisselingen en veel kansen*
- *Een geloofwaardig aanbod aan dienstverlening aan de vraagzijde van de markt*
- *Een werkorganisatie die erin slaagt moeilijk bemiddelbaren voldoende toe te rusten en anderzijds voldoende te laten meeliften op de dynamiek in de markt.*

De balans tussen rechtvaardigheid en doelmatigheid is een constante factor geweest in de publieke arbeidsbemiddeling. Voor het WSP doemen zo bezien twee scenario’s op:

- *Doorgaan op de huidige weg, dat wil zeggen vertrekken vanuit het rechtvaardigheidsmotief en met een wettelijke autoriteit achter de hand om kwetsbare mensen bij de bedrijven naar binnen te duwen*
- *Omvorming tot een organisatie die zowel op rechtvaardigheid als doelmatigheid aanspreekbaar is.*

Beide scenario's zijn lastig. 'Doorgaan op de huidige weg' betekent: afgerekend worden op plaatsing van alleen de meest kwetsbaren, inzetten op 'goodwill' bij de bedrijven en als dat niet werkt een verplichting achter de hand houden. Met alleen een appèl op goodwill, blijft de zorg voor kwetsbare mensen een marginaal verschijnsel. De verplichting zal niet blijvend soelaas bieden: quota riepen in het verleden zoveel weerstand en tegenwerking op, dat ze na verloop van tijd weer verlaten werden.

Het tweede scenario – 'dansen doe je op twee benen' - is ook lastig. Het zou betekenen dat het WSP zich ontwikkelt tot een breed in de stad en de arbeidsmarkt gewortelde serviceorganisatie voor zowel werkgevers als werknemers, waarbij de eventuele problematische achtergrond van werkzoekenden onzichtbaar is gemaakt voordat ze bemiddeld worden.

Het tweede scenario is veel beter voor de structuur van de Amsterdamse arbeidsmarkt en voor de kansen van kwetsbare mensen op die markt op de langere termijn. Maar het vergt veel tijd om die positie te bereiken: investeren in de hele arbeidsmarkt, juist om de meest kwetsbaren des te effectiever te kunnen ondersteunen – dat vergt politiek geduld.

Tegen de segregatie

Relevanter voor kwetsbare Amsterdammers – waaronder veel kandidaten van het WSP - zijn de volgende suggesties:

- De beste baankansen voor de kwetsbare populatie liggen goeddeels buiten de steden. Daar is het vereiste competentieniveau minder hoog en is de context op de arbeidsmarkt minder gepolariseerd. Zo bezien heeft Amsterdam een groot belang bij het regionaliseren van de arbeidsmarkt. Het werkgebied van het WSP is een goed begin. Maar het gaat ook om andere plekken in de metropoolregio: Zaanstad, het Gooi, Almere en mogelijk zelfs de IJmond. De bestuurlijke samenhang moet gevolgd worden door de matching van vraag en aanbod op die schaal aan te pakken.
- Goed openbaar vervoer op metropoolregio-niveau is ook een van de suggesties om weer meer context te scheppen voor de dynamiek aan de onderkant van de markt. Amsterdam staat er in dat opzicht veel beter voor dan de Amerikaanse steden. Maar nieuwe verbindingen zijn zonder meer een kans. De Noord/Zuidlijn gaat zeker iets betekenen voor de werking van de Amsterdamse arbeidsmarkt.
- Een zeer voor de hand liggende suggestie is meer 'affordable housing' bouwen. De prijzen in de 'sterrensteden' zijn niet meer op te brengen. Florida betoogt dat nog maar een derde deel van de oorspronkelijke New Yorkers in staat is om wonen en levensonderhoud in hun metropool te bekostigen. Nieuwe huizen met een gecontroleerde huur moeten de stad toegankelijk houden voor de 'lower middle class.
- In het verlengde daarvan houdt hij een pleidooi voor een regionaal minimumloon. De duurste metropolen zijn anderhalf keer zo duur als de goedkoopste. Het Amerikaanse systeem laat meer

ruimte voor variatie in de minimumlonen. In Nederland is die ruimte er wettelijk niet. Maar er is iets voor te zeggen om de ruimte wel te creëren. Amsterdam is duurder dan de Achterhoek en vergt meer competenties voor lager geschoold werk als persoonlijke dienstverlening, beveiliging en bediening. Dan is een hoger minimumloon geen onlogische gedachte.

- En weer in het verlengde van het concept van een regionaal minimumloon, ligt de ‘good jobs strategy’: gewoon meer gaan betalen voor laaggeschoold werk. De discussie speelt op dit moment in sommige opkomende landen. Zo is in Zuid-Afrika de vrees dat verhoging van het minimumloon tal van arme werkenden hun baan zal kosten. Daar wordt tegenin gebracht dat een behoorlijk loon nodig is om dynamiek te krijgen in de kwaliteit van banen en in de vorming van een middenklasse. Het historische voorbeeld van de ‘good jobs strategy’ is de Ford Company (inderdaad, die van de lopende band). Het werk was weliswaar vrij eenvoudig, maar door relatief hoge lonen uit te betalen konden de arbeiders hun eigen auto’s kopen. Er kwam vervolgens een interactie op gang: hogere lonen leiden tot hogere productiviteit en tot functieverbreiding. Personeel ging meer verantwoordelijkheid nemen en dat bracht een modernisering van de arbeidsprocessen op gang. De Roosevelt Administration heeft dat proces met wetgeving ondersteund, onder meer wetgeving over collectieve loonafspraken. Er wordt in Amsterdam regelmatig gediscussieerd over het toeslagenstelsel. Een te ruimhartig hanteren van het uitkeringsinstrument zou bijstandsgerechtigden gijzelen in de armoede, omdat het verschil met betaald werk te klein is. Vanuit de geschiedenis bezien, is er wel iets voor te zeggen om twee dingen met elkaar te verbinden: een zuiniger uitkeringsstelsel en een hoger startloon.

Tot zover de opmerkingen naar aanleiding van Florida’s ‘The New Urban Crisis’.

Intermezzo: ‘good jobs’: een voorbeeld

Een veel genoemd instrument om werk voor laaggeschoolden te scheppen, is ‘job carving’. In elke functie zitten onderdelen die niet te maken hebben met de ‘corebusiness’ waar de beroepskwalificatie voor bedoeld is. ‘Job carving’ of functiesplitsing is gericht op het losmaken van die onderdelen en samenvoegen tot een baan voor een lager geschoolde. Het spreekwoordelijke voorbeeld is de koffieronde en andere kantoorroutines.

Het omgekeerde komt ook voor: laaggeschoold werk en hoger geschoold werk samenvoegen, teneinde een betere baan te scheppen. Een effectief voorbeeld is afkomstig uit een zorgcentrum (in de Rotterdamse regio). Het centrum haalt z’n staf uit Maastricht, waar een academische opleiding verpleegkunde zit. Die staf is behoorlijk overgekwalificeerd voor het vaak repetitieve werk in het zorgcentrum; en is ook veel duurder dan de ‘normale’ staf. Toch hield het zorgcentrum geld over. Uit analyse bleek dat met de inzet van overgekwalificeerden allerlei ander functies overbodig werden: ‘middle management’, roosters en planning, inkoop, supervisie, sociale begeleiding. Het personeel stuurde zichzelf aan. Het punt was alleen dat het werk na een jaar of twee geen uitdaging meer had: het personeel solliciteerde naar elders. De leiding van het zorgcentrum was ‘veroordeeld’ tot een permanente pendel naar Maastricht om weer nieuw personeel op te halen. Maar ook dat had een voordeel: de voortdurende interactie met de opleiding leidde tot een goede kennisuitwisseling. De ‘point’ van dit verhaal is dat een werkgever vrij is in zijn personeelskeuze. Hooggekwalificeerd en duur personeel aannemen voor werk dat ook door middelbaar gekwalificeerd en goedkoper personeel gedaan kan worden, spoot niet met de intuïtie. Maar de werkgever in dit voorbeeld blijkt er toch goede

argumenten voor te hebben. Hij had omstandigheden gecreëerd waarin mens en baan elkaar maken. Dat bracht een bijzondere dynamiek in de onderneming.

Stad van Aankomst

Een andere voor Amsterdam belangrijke visie is die van de Canadese journalist Doug Saunders. In diens boek 'Arrival City' (in het Nederlands wat ongelukkig vertaald met 'Trek naar de stad') beschrijft hij de effectiviteit van sociale mobiliteit aan de 'onderkant' van internationale migranten in een aantal grote steden, waaronder Amsterdam. De effectiviteit als 'roltrapstad', een stad waar mensen een ladder van opwaartse sociale mobiliteit kunnen bestijgen. Een Stad van Aankomst staat naast een Stad van Bestemming: een plek waar mensen gaan wonen wanneer ze hun formatieve jaren hebben doorgemaakt, keuzes hebben gemaakt en stabiliteit in plaats van verandering zoeken.

Een van de sleutels voor de effectiviteit als roltrapstad is de ruimte om te ondernemen. Heel veel migranten zijn gewend om zelfstandige arbeid te verrichten en hebben geen ervaring met loondienst. Hoe meer ruimte ze in de stad van aankomst krijgen voor hun ondernemerschap – desnoods informeel en ambulante – hoe sneller ze aan hun integratie kunnen beginnen. Het marktplein als de grote smeltkroes. Tekenen van armoede en achterstand in een wijk zijn niet ernstig, zolang de bevolking maar in beweging is. Er is pas reden tot zorg wanneer er helemaal niet verhuist wordt: dan zitten mensen in de val. Saunders was in zijn boek uit 2010 niet positief over Amsterdam. Nieuwkomers zijn door de inburgering en de lengte van de kwalificatietrajecten te lang afhankelijk van arrangementen van de verzorgingsstaat. Hun intrinsieke motivatie om er iets van te maken, wordt niet aangeboord. Hij bespeurt een averechts effect van de verzorgingsstaat. Arrangementen die bedoeld zijn om de integratie van nieuwkomers te bevorderen, blijken een sta-in-de-weg te zijn voor hun zelfstandigheid. Steden die goed gebruik maken van het ondernemerschap en van de sociale stijging en rolmodellen binnen de migrantengemeenschappen, doen het beter.

In het voormalig stadsdeel Nieuw-West heeft 'Arrival City' de nodige impact gehad. Er is veel aandacht besteed aan het 'omklappen' van de reputatie van het stadsdeel: van een probleemwijk of zelfs no-go-area naar een dynamische stadswijk. Met de volgende dualismen kunnen we dat 'omklappen' illustreren:

	Probleemwijk / Vogelaarwijk	Wijk van Aankomst
Sleutelwoorden	Leefbaarheid, sociale cohesie, sociale problematiek, veiligheid	Emancipatie, roltrapfunctie, zelfhulp-netwerken, ondernemerschap
Onderzoeksobject	De wijk	Individueel vaak tijdelijk wonend in de wijk
Belangrijkste opgave	Versterken van de leefbaarheid	Roltrapfunctie erkennen en versterken
Belangrijkste beleidsinterventie	Gericht toepassen arrangementen van verzorgingsstaat	Ruimte voor eigen initiatief, uitdagen

Reikwijdte van de aanpak	Wijkgericht	Sterk gericht op relaties van wijk met omgeving, kansen buiten de wijk
Waardering van verhuismobiliteit	Is problematisch, wegens gebrek aan sociale cohesie	Is hoopvol signaal van positieverbetering en van onttrekken aan sociale controle

Natuurlijk is het niet alleen een kwestie geweest van het ‘omklappen’ van de reputatie. Het recente boek ‘Nieuw-West: parkstad of stadswijk’¹⁶ maakt plausibel dat de grootscheepse stadsvernieuwing op een goede manier verweven is geraakt met de interne dynamiek vanuit de migrantengemeenschappen. Die dynamiek heeft zeker in Nieuw-West ook de nodige massa. Uiteindelijk is Nieuw-West een ‘stad’ van 140.000 inwoners en het is de enige stad in Nederland waar de migranten geen minderheid zijn. Er is een lokale sociale mobiliteit ontstaan vergelijkbaar met succesvolle migrantensteden als Toronto. Daar hoorde een stadsdeelbestuur bij met aandacht voor ondernemerschap en ruimtelijke flexibiliteit. Een zorgpunt in het laatstgenoemde boek is of het na het verdwijnen van het stadsdeel nog voldoende lokale kennis is om deze eigen dynamiek te ondersteunen.

We hebben eerder in deze notitie het gebruik van sociale regelingen gebruikt om ‘de staat van een stad’ te typeren. Laten we kijken naar hoe dat uitpakt voor de Amsterdamse stadsdelen.

Stadsdeel	Aantal personen zonder sociale regeling	Aantal personen met 1 sociale regeling	Aantal personen met 2 sociale regelingen	Aantal personen met 3 of meer sociale regelingen
Centrum	75%	14,5%	5,8%	5,0%
West	70%	15,4%	7,5%	6,8%
Nieuw-West	68%	15,9%	8,2%	8,2%
Zuid	74%	14,2%	6,1%	5,5%
Oost	72%	14,6%	6,7%	6,8%
Noord	64%	17,1%	9,3%	9,4%
Zuidoost	64%	17,4%	9,7%	9,2%

In de publieke beleving is er een tegenstelling tussen de vier stadsdelen binnen de ring (Centrum, Zuid, Oost en West) en de drie buiten de ring (Zuid-Oost, Nieuw-West en Noord, waarbij we gemakshalve vergeten dat Noord goeddeels binnen de ring ligt). Deze cijferopstelling hint er op dat Nieuw-West

¹⁶ Nio / Reijndorp / Veldhuis / Blom / Coumou, 2016

halverwege de beide groepen staat. We kunnen er meer cijfermatige parameters bij halen, maar de conclusie is steeds dezelfde: Nieuw-West is zich aan het losmaken van het groepje 'buiten de ring'. We begonnen de paragraaf over de Amsterdamse paradox in hoofdstuk 3 met de observatie over de 'gentrification' op de kaart van Amsterdam: van een wig in 2000 naar een koekepan in 2010. Het is nog niet duidelijk of Nieuw-West zich aansluit bij die koekepan, of dat er een nieuw soort stedelijkheid gaat beginnen. Een stedelijkheid met een heel eigen inslag, namelijk een middenklassevorming vanuit de migrantengemeenschappen. Als de mobiliteit en het ondernemerschap in Nieuw-West de kans krijgen, zou dat stadsdeel een interessant antwoord op de probleemstelling van Richard Florida kunnen worden. Zijn probleem – kennissteden dreigen hun emancipatiefunctie voor de onderkant en voor nieuwkomers te verliezen – wordt in Nieuw-West wellicht opgelost.

Opiniebijdrage: informele arbeid als strategie voor verlaging van de drempel naar de formele economie

Wie over 'informele arbeid' begint, krijgt in Nederland bijna vanzelf een schrikreactie: 'zwart werk'. Maar 'informeel' en 'zwart' zijn niet hetzelfde. Laten we als voorbeeld Kaapstad nemen, een toeristische metropool die veel Nederlanders kennen. In sommige opzichten is Kaapstad een sterrenstad zoals Florida beschrijft: grote creatieve klasse, spectaculaire vastgoedontwikkeling, een specifieke 'urban lifestyle', een sterke internationale connectie en hoge kennisdichtheid. Maar het is ook een Afrikaanse stad met grote groepen armen. Prikkel en toeristen tot ondernemerschap is een van de uitwegen uit de armoede van de stedelijke, provinciale en landelijke overheid. Het eerste wat de toerist daarvan meekrijgt, is de straat- en markthandel. Bewoners uit armere wijken verkopen daar de producten uit keukens en ateliers. Het gaat doorgaans om nieuwkomers, uit het buitenland of van het Zuid-Afrikaanse platteland. De parallel met de nieuwkomers in Amsterdam is evident: statushouders die de nodige culturele en ondernemende bagage meenemen, een interessante keuen hebben, ambachtelijk vaardig zijn – en toch jaren lang moeten wachten tot ze de eisen van formele arbeid in Nederland onder de knie hebben. In Kaapstad wordt de productiviteit van de nieuwkomers veel sneller gemobiliseerd. Er is zeker sprake van enige concurrentie met de reguliere handel: wat op de markten verkocht wordt, is soms ook in winkels verkrijgbaar. Maar het is niet alleen een kwestie van een andere verdeling van de koek. De koek wordt ook groter: de informele arbeid voegt iets toe aan de toeristische aantrekkelijkheid van Kaapstad. Het is ook niet echt 'zwart'. Er is een vorm van toezicht op de markt (het moet niet te druk worden en de uitgifte van populaire plekken is gereguleerd) en vaak is er ook een vorm van fiscale registratie. Met als 'bottom-line': 'ga je gang, we komen over drie jaar kijken hoe het me je gaat'.

Roger Kappela, een Congolese vluchteling, verkoopt zijn handgemaakte aardewerk op de markt in Camps Bay, Kaapstad.

De Kaapse toerist maakt onvermijdelijk nog een andere vorm van informele arbeid mee: op veel plekken in de stad zijn de parkeermeters uitgezet. Het wordt aan het particulier initiatief overgelaten om terreinen te gaan bewaken en parkeerverkeer om een bijdrage te vragen. Dat leidt natuurlijk her en der tot misstanden: parkeerverkeer wat niet betaald, vechten om de meest renderende plekken, enzovoort. Maar het is ook een begin van interactie tussen rijk en arm (en blank en zwart). En er zijn er zijn ook voorbeelden van onderling toezicht en vervanging, professionalisering via gedragsregels, de komst van petjes en badges, de vorming van lokale vakbonden. Er komt een vorm van pre-professionele dynamiek op gang onder een groep mensen die anders tot bedelarij of een anderszins marginaal bestaan veroordeeld zou zijn.

Wending naar mensgericht werk

We hebben de mechanismen beschreven die leiden tot een hoog instapniveau op de Amsterdamse arbeidsmarkt. Voor een instapper met minder dan een diploma op niveau 4 van de kwalificatiestructuur (MBO 4 en daaraan gelijkwaardig) wordt het steeds lastiger om zelfstandig een duurzaam inkomen te verwerven. Ook voor reeds werkenden is de razendsnelle ontwikkeling van de stad een uitdaging. Zo zijn er nog duizenden mensen aan het werk in 'informatiegericht' werk: financiële en administratieve routinewerk.

Waar zich nog werk aandient met een lager instapniveau, zal dat in de toekomst in hoofdzaak 'mensgericht' werk zijn: persoonlijke dienstverlening, bezoeken, bezorgdiensten, horeca. In een wereld waar praten bijna gelijk staat aan werken, beginnen kansen op de arbeidsmarkt met 'soft skills': taalbeheersing, bejegening, mensgerichtheid, empathie. Nog directer gezegd: aardig zijn, ruimte geven aan anderen, afspraken nakomen, een behoorlijk gesprek in het Nederlands kunnen voeren, kunnen terugkoppelen en iets kunnen opschrijven. Gedragskenmerken, 'soft skills' en de Nederlandse taal zijn de basis voor echte beroepscompetenties. Elke kwalificatie- of competentiewinst die een cliënt vervolgens boekt, versterkt zijn kansen.

Het veranderende werk

Bij de 'soft skills' hoort ook een kloppend zelfbeeld en inzicht in waar de lat ligt. Een werkzoekende moet, anders gezegd, een confrontatie aan kunnen tussen de vraag 'wat neem ik mee' en de vraag 'waar is behoefte aan'. Het heeft voor een werkzoekende steeds minder zin om te schuilen achter een wensberoep als 'financieel administratief medewerker'. Er zijn al veel trainingen die aandacht geven aan het goed in kaart krijgen van het kapitaal dat de werkzoekende meeneemt. Dat soort trainingen zou geflankeerd moeten worden met het geven van inzicht in wat de Amsterdamse arbeidsmarkt vraagt. De lat op de markt ligt hoog.

‘Ken uw kandidaten, houdt ze een spiegel voor en laat de omgeving meedoen’

We sluiten af met enkele communicatieve benaderingen omtrent de populatie waar het WSP voor werkt:

- Over inhoud en niveau van de opleidingen van de bijstandsgerechtigden onder de werkzoekenden is onvoldoende bekend. Dossiers van cliënten worden met name bijgehouden voor het toetsen van de rechtmatigheid van uitkeringen en toeslagen. Dat ligt voor een groot deel aan de formats van het Ministerie van SZW: die zijn op rechtmatigheid gericht, niet op het in kaart brengen van de specificaties die een cliënt meeneemt naar de arbeidsmarkt. De cliënt wordt niet als potentiële uitstromer en als ‘product’ voor de markt gezien, maar als uitkeringsontvanger. Dat is opvallend. De opleiding is op dit moment het meest structurende uitgangspunt voor elke start of herstart op de arbeidsmarkt. Zonder adequate informatie over de gevolgde opleiding en de verdere ‘schoolbaarheid’ van een cliënt, is hij feitelijk onbemiddelbaar, omdat hij niet te koppelen is aan een functieprofiel van een werkgever.
- Rolmodellen zijn noodzakelijk, ook in de zoektocht van kwetsbare mensen naar arbeid. Maar rolmodellen zijn door de polarisatie op de arbeidsmarkt schaars geworden. Je komt als werkloze niet automatisch meer iemand tegen aan wie je je kunt spiegelen, maar wel een paar stappen verder is. Een overweging is om als WSP die rolmodellen dan maar zelf te organiseren. Mensen die zelf door een dal zijn gegaan of andere ervaringsdeskundigen zouden deel kunnen gaan uitmaken van trainingen.
- Zoals het er nu uitziet, staat de overheid (in de gedaante van het WSP) er alleen voor als het gaat om het toerusten van het ‘granieten bestand’. Dat bestand bevindt zich als een geïsoleerd eiland in een ‘sterrenstad’. De vraag is of er hulptroepen zijn in het tegengaan van de economische segregatie. We hebben in deze notitie uit enkele Amerikaanse bronnen geput. Ook uit Amerika komt het begrip ‘civic culture’: een cultuur waar enige betrokkenheid van ‘sterk’ bij ‘kwetsbaar’ als behorend tot de bedrijfsvoering wordt gezien. Bedrijven die samenwerken met de buurteconomie door trainingen te geven, buddy- en mentorsystemen, ‘oud voor jong’ projecten, voorleesprojecten en andere op kinderen gerichte interventies, coaching van kleine ondernemingen door grotere, vorming van ketens van kleinere ondernemingen en andere initiatieven.